

Konstantinos Tsimonis, Igor Rogelja, Ioana Ciută,
Anastasia Frantzeskaki, Elena Nikolovska Besjan Pesha

HIBÁK ÖSSZJÁTÉKA: KÖRNYEZETVÉDELEM ÉS KÍNAI TŐKE DÉLKELET- EURÓPÁBAN¹

Kína gazdasági jelenlétét Európában elsősorban biztonsági fenyegetésként tárgyalják, és a fenntarthatóságra gyakorolt hatása pedig meglehetősen marginális kérdés marad. Ez a cikk a kínai tőke európai térnyerésének a környezetvédelemre gyakorolt negatív hatásait vizsgálja, és a gyenge teljesítmény mögött meghúzódó okokat elemzi. Öt kulcsfontosságú kínai projektet vizsgálunk meg Délkelet-Európa egy olyan régiójában, amely országai az európai intézményekhez különböző módokon kapcsolódnak, eltérő fejlettségi szinten állnak, és különböző állami kapacitásokkal rendelkeznek. Megállapítjuk, hogy e projektek negatív környezeti hatásai nem tulajdoníthatók annak az általánosan elterjedt felfogásnak, hogy a kínaiak eredendően „gonosz” befektetők, a fogadó államok pedig „gyengék” és függő helyzetben vannak. Helyette a hibáknak egy olyan összjátékát azonosítjuk a befektetők, a fogadó államok és a regionális intézmények között, amely gyenge szabályozáshoz és az előírások sorozatos megsértéséhez vezet. Ezzel azt szorgalmazzuk, hogy legyenek beépítve a külföldi befektetések átvilágítási mechanizmusaiba a fenntartóhatósági szempontok, és hagyjanak fel az ellentmondásos fejlesztési prioritásokkal a régióban.

1 Eredeti tanulmány: Konstantinos Tsimonis, Igor Rogelja, Ioana Ciută, Anastasia Frantzeskaki, Elena Nikolovska Besjan Pesha (2019). A synergy of failures: environmental protection and Chinese capital in Southeast Europe. *Journal of Current Chinese Affairs*, 48(2). A magyar fordítást a szerzők és a kiadó engedélyével közöljük.

BEVEZETŐ

A Kínából külföldre irányuló tőke világszerte jelentős figyelmet keltett, egyaránt kiváltva pozitív és negatív reakciókat. Míg egyes országok, különösen a fejlődő országok és a válság sújtotta Európai Unió (EU) országai fontos befektetések új forrásként tekintenek Kínára, mások attól tartanak, hogy ez a tőkekiáramlás központilag szabályozott, és Kína agresszív külpolitikai programját támogatja. Ami Délkelet-Európát illeti, az elmúlt öt évben az európai politikai döntéshozók, agytrösztök, tanácsadók és újságírók meglehetősen riogató hozzáállást tanúsítottak a bővülő kínai gazdasági tevékenységgel és az ezzel járó politikai befolyással szemben, mindezt egy olyan régióban, amelyet hagyományosan Európa gyenge pontjának tartanak. Ez a folyamatos és nagyrészt eredménytelen vita eddig olyan politikai és biztonsági aggódalmakra összpontosított, amelyek Kínának a jelenlegi és a leendő EU-tagállamokra kifejtett tényleges vagy potenciális befolyásával és az EU kohéziójára gyakorolt hatásával foglalkoztak. (Benner et al., 2018; Casarini, 2015; Godement and Vasselier, 2017; Hellström, 2016; Karásková et al., 2018; Meunier, 2014; Pavličević, 2018; Rogelja and Tsimonis, 2020; Vangeli, 2017; van Pinxteren, 2017). Egyre inkább elterjedtek a kínai tőkével kapcsolatos fenyegettség-képzetek és szakpolitikai válaszlépésekhez vezettek. 2019-ben létrehozták az EU külföldi működőtőke-befektetések (angolul: Foreign Direct Investment, FDI) átvilágítási mechanizmusát, amelynek célja, hogy megvédje az Uniót az elsősorban Kínából származó külföldi befektetések által jelentett biztonsági vagy közrendet fenyegető veszélyektől. Mind a vita, mind a szakpolitikai válaszok nagy mértékben elhanyagolták az európai polgárokat és társadalmakat közvetlenül érintő területeket, beleértve a munkaerőpiaci gyakorlatokat, a környezetvédelmet és a kínai tőke helyi gazdaságokra gyakorolt hatását (olyan figyelemre méltó kivételekkel, mint a Drahokoupil, 2017 és Neilson, 2019 a munkaerőpiaci kérdésekről).

A szakirodalom egy másik ága egyre inkább a kínai tőke által támogatott fejlődési modellel és a nyugati liberális normák és szabályozási normák ezzel kapcsolatos kihívásaival foglalkozik (Adisu et al., 2010; Armony és Strauss, 2012; Baah és Jauch, 2009; Lee, 2018; Trofimov, 2007). A kínai elnök 2017-es kijelentése, miszerint Kína „új lehetőséget”

kínál a fejlődő országok számára (Xi, 2017), tovább fokozta ezt a vitát, félelmet és kritikát keltve a kínai vállalatok vállalatirányítási és társadalmi felelősségvállalási normáival kapcsolatban (Economy, 2019). Ez a szakirodalom azonban túlnyomórészt a globális dél fejletlenséggel és gyenge intézményi kapacitással jellemezhető régiókra összpontosít, mely régiókban a nyugati és más fejlődő országok szereplői már hosszú múltra tekintenek vissza a kizsákmányoló tevékenységek és etikátlan vállalati gyakorlatok terén (Duanmu, 2014; Elliott és Freeman, 2004; Moran, 2002). Ennek eredményeképpen gyakran nem lehetséges analitikus szempontból különválasztani a kínai tőke hatását azoktól a strukturális korlátoktól, amelyeket a nyugati hitelezők által előírt neoliberális reformprogramok vagy a fejlesztéseket övező bürokrácia és a korrupció idéznek elő.

Cikkünk közvetlenül kapcsolódik a szabályozási normákról és gyakorlatokról szóló vitához azáltal, hogy a kínai fejlesztési modell egyik kulcsfontosságú területét, a környezetvédelmet vizsgálja. A cikk Délkelet-Európára összpontosít, amely Kína új „Selyemútjának” szerves részét képezi. A régióban összekapcsolódnak az uniós országok (Bulgária, Horvátország, Görögország, Románia és Szlovénia), ahol a környezetvédelmet az uniós jogszabályok szerint szabályozzák, azokkal a tagjelölt országokkal (köztük Albániát, Bosznia-Hercegovinát, Koszovót, Észak-Macedóniát és Szerbiát), ahol a nemzeti szabályozás nagyobb mértékben szolgálja ki a befektetők érdekeit annak érdekében, hogy befektetéseket vonzzanak az országba. A délkelet-európai térség így egyedülálló lehetőséget kínál arra, hogy a feltételezett lefelé irányuló spirálhatást különböző szabályozási kiindulópontok felől vizsgáljuk. Ez a kínai tőke újraértékelését jelenti, ami különösen fontos, mivel az EU az utóbbi években egyre intenzívebben folytat a kínai külföldi működőtőke-befektetésekkal szembeni politikát és retorikát (Rogelja és Tsimonis, 2020). Mivel a délkelet-európai térségbe irányuló jelentős kínai tőkeáramlás az utóbbi évtized fejleménye, a cikk azért is időszerű, mert képes nyomon követni a kínai projektek fejlődését és a régió környezetvédelmi előírásaira gyakorolt hatását.

A cikk hozzájárul az állam és a befektetők közötti kapcsolatokról szóló szakirodalomhoz is, különös tekintettel a transznacionális állami tulajdonú vállalatokra, amelyek nagy része, globálisan több mint 19%-a Kínából származik (Babic et al., 2017). A nagy kínai transznacionális

vállalatok beruházási és finanszírozási magatartásának, tárgyalási prioritásainak és fenntarthatósági politikáinak vizsgálata összefügg a fogadó államok és a nemzetek feletti szabályozási keretek szerepének megértésével. Ez különösen igaz azért, mert a kínai vállalatoknak gyors tanulási folyamaton kell átesniük a tengerentúli üzletszerzés érdekében (Jacoby, 2014), ami arra utal, hogy gyakorlataik még mindig változóban vannak, és éppúgy tükrözik a fogadó államok rendszereit, mint a hazai kínai intézményeket. Következésképpen munkánk nem törekszik az „összehasonlító kapitalizmusok” [comparative capitalisms] megközelítését alkalmazni, amely az állam és az állami tulajdonú vállalatok közötti kapcsolatok modellezésére helyezi a hangsúlyt (vö. Nölke et al., 2015 az „állami befolyással átszőtt piacgazdaságokról”). Ehelyett a fogadó állam és a befektető közötti kapcsolatokat hangsúlyozzuk, mint fontos változót, amely segít megérteni a feltörekvő gazdaságokból, például Kínából származó transznacionális vállalatok viselkedését, hiszen azok együttesen hoznak létre különböző gyakorlatokat és szabályozási normákat olyan határmenti régiókban, mint Délkelet-Európa.

MÓDSZERTAN ÉS ÉRVELÉS

A „Kínából külföldre irányuló tőke” kategóriájába soroljuk a külföldi működőtőke-befektetéseket,² valamint más tengerentúli tranzakciókat, például a kínai vállalatok számára szerződéses munkát eredményező kedvezményes kölcsönöket.³ A „kínai tőke” kifejezés használatával a kínai államilag irányított gazdaság szerepét is hangsúlyozzuk, ugyanakkor lehetővé tesszük az eseti különbségtételt.

Ez a tanulmány egy olyan kollaboratív módszertani tervezést képvisel, amely a terepmunkát a civil társadalom szempontjainak figyelembevételével kombinálja, azáltal, hogy a helyszínen résztvevőket

-
- 2 Működőtőke-befektetés: Határokon átnyúló befektetések olyan kategóriája, amelyben az egyik gazdaságban rezidens befektető tartós érdekeltséget és jelentős befolyást szerez egy másik gazdaságban rezidens vállalkozásban. (FDI, Foreign Direct Investment) – *a szerk.*
 - 3 Lásd még összhangban Lee (2018) a tőke változatairól szóló munkájával, valamint Klinger és Muldavin (2019) munkájával, amely az állam, a tőke és a fejlődés több léptékű megközelítését sürgeti.

társszerzőként vonja be a kínai kifelé irányuló tőke elemzésébe. A délkelet-európai államokban jelenlévő potenciális példák nagy változatossága szükségessé tette, hogy feltérképezhessük a közelmúlt fejleményeit. Ez a szakasz a „Kínai befektetések a Balkánon: egy környezetvédelmi perspektíva” című műhelybeszélgetésen csúcsosodott ki, amelyre 2018. június 14-15-én került sor Athénban, a King's College London finanszírozásával és a Panteion Egyetem Mediterrán Nemzetközi Környezetvédelmi Jogi és Tárgyalási Programjával [MEPIELAN] közösen szervezve. A műhelybeszélgetésen délkelet-európai környezetvédelmi civil szervezetek, helyi csoportok és kutatók vettek részt, és a kínai tőkével kapcsolatos környezeti kihívásokkal összefüggő civil társadalmi tapasztalatokra összpontosítottak.

Különös figyelmet fordítottunk kutatásunk során arra, hogy a szabályozási normák mennyire rugalmasak és hogyan valósulnak meg, hogy milyen a helyi, regionális, uniós és kínai szereplők szerepe és kölcsönhatása, valamint hogy milyen hatást gyakorol a kínai tőke a környezetre és a helyi közösségekre, és hogyan mérhető össze a nyugati befektetésekkel. A műhelybeszélgetés során olyan empirikus bizonyítékokat kaptunk, amelyeket aztán ebben a cikkben ellenőrizni, megerősíteni és elemezni is tudtuk. Sajnos a kínai tőkéről szóló vitát sokáig a gyakran túlzó és megalapozatlan fenyegetettségképzetek, a politikai diskurzus és a sinofób⁴ attitűdök uralták (erről bővebben lásd Pavlicević, 2018; Rogelja és Tsimonis, 2020). Azáltal, hogy a szabályozásnak való megfelelés konkrét, akár „technikai” jellegű kérdéseire összpontosítunk, célunk, hogy a kínai tőke hatásáról Európában folytatott vitát újrakeretezzük, és az emberek számára érdemi tartalommal bíró tényeken alapuló vitát alapozzunk meg. Ezzel nem hagyjuk figyelmen kívül a kínai tőke fejlesztési és politikai következményeinek tágabb képét, de attól tartunk, hogy az európai kínai gazdasági jelenlét valós vagy vélt biztonsági következményeiről szóló vita elterelte a figyelmet a környezetre, egészségre, munkaügyi normákra és helyi közösségekre gyakorolt hatásáról. Konkrét esetek bemutatásával célunk a kínai vállalatok közös gyakorlatainak és fejlesztési elképzeléseinek azonosítása, a lehetséges tendenciák elemzése, valamint a helyi és

4 Kínától, a kínai emberekkel és kultúrától való félelem, idegenkedés, erős ellenérzés/ellenségeskedés. – *a szerk.*

regionális szabályozási hiányosságokkal és a lehetséges szakpolitikai válaszokkal kapcsolatos további gondolkodás elősegítése.

A műhelybeszélgetés során vizsgált tizenkét eset közül a pireuszi kikötőre (Görögország), a kostolaci erőműre (Szerbia), a stanari erőműre (Bosznia-Hercegovina), a Kičevo-Ohrid autópálya építésére (Észak-Macedónia) és a Patos-Marinza olajmezőre (Albánia) koncentráltunk. Célzott mintavételünk négy kritériumot követett: (1) a projektek jelentősége, mivel minden esetben a kínai tőke legnagyobb beáramlása volt az egyes államokban; (2) a projekt környezeti hatása, a vitatott esetekre koncentrálván; (3) az ágazatközi képviselő, és hogy ez befolyásolja-e a kínai vállalatok szerepvállalását és szabálykövetését a környezetvédelmi aggályok és szabványok tekintetében, valamint (4) a fogadó országok EU-hoz való kapcsolódásának mértéke, annak érdekében, hogy felmérjük az EU szabályozási befolyását. Ez a megközelítés lehetővé tette számunkra, hogy annak elemzésére összpontosítsunk, hogy a kínai tőke milyen kihívások elé állítja a fenntarthatóságot és a környezetvédelmet, ahelyett, hogy arra válaszolnánk, hogy az ilyen projektek károsak-e vagy sem.

A fent említett esetek komoly környezetvédelmi aggályokat vetettek fel különböző ágazatokban (közlekedés, energia, építőipar és olajkitermelés) és olyan országokban történtek, amelyek a teljes jogú EU-tagság (Görögország), a csatlakozási tárgyalások alatt álló teljes jogú tagjelölt státusz (Szerbia), a tárgyalásokat még nem folytató tagjelölt országok (Albánia és Észak-Macedónia) és a potenciális tagjelölt státusz (Bosznia-Hercegovina) között mozognak (Európai Bizottság, é.n. [b]). Ez a célzott mintavétel segített abban, hogy egyszerre ragadjuk meg a régió EU-hoz fűződő összetett kapcsolatát és az egyes esetek részletgazdagságát, valamint lehetővé tette számunkra azt is, hogy reflektáljunk az átfogó képre, ahogyan a kínai tőke a régió egészére nézve fejti ki hatását. Továbbá éppen a vitás esetekre való összpontosítás tette lehetővé, hogy a legjobban megvizsgáljuk azokat a tényezőket, amelyek az e projekteknél megfigyelt lefelé irányuló szabályozási hatás mögött állnak. Az említett fontos, ugyanakkor ellentmondásos esetekre koncentrálván igyekeztünk feltárni a beruházások során felmerülő összetett folyamatokat és próbára tenni azon gyakran hangoztatott feltételezés érvényességét, miszerint elkerülhetetlenül kompromisszumot kell kötni a kínai tőke és a környezetvédelmi normák között. Erre mi a „go-

nosz befektetők, gyenge fogadó államok” megközelítésként hivatkozunk. Az esetek alapos vizsgálata segített számunkra nyomon követni ezeknek a projekteknek az alakulását, megállapítani az érintett szereplők felelősségét, valamint meghatározni a nemzeti és európai politikai döntéshozók lehetséges cselekvési irányait. Megjegyzendő továbbá, hogy az albán, a boszniai, a görög és a macedón esetek az adott országokban a kínai tőke legnagyobb mértékű beáramlását jelentik, míg a szerb eset az országban második legnagyobb ilyen beruházás csak. A projektek összességében több mint 1,8 milliárd eurót tesznek ki hitelek formájában és hétszázötven millió eurót közvetlen beruházás formájában, felvásárlások révén. Összehasonlításképpen: a Délkelet-Európában jelenleg aktív kínai hitelek összértéke 2019 januárjában 4,480 milliárd eurót tett ki (a szerzők által összeállított adatok).

A vizsgált esetek mindegyikénél ellenállást tanúsítottak a civil társadalmi kezdeményezések, bár eltérő mértékben. Nem arra szeretnénk célozni, hogy ezek a viták apolitikusak lennének, vagy ne lennének konkrét céljaik, éppen ellenkezőleg, ezeket a vitákat meghatározónak gondoljuk a kínai tőke helyi érvényesülésének folyamatában. Ugyanakkor azt is állítjuk, hogy a viták keretezése (például a társadalmi igazságosság, az előírásoknak való megfelelés, a piac liberalizációja, az EU-csatlakozás stb. kérdése) rávilágít arra, hogy a civil társadalom taktikai tükrözik azt, ahogyan a helyi körülmények meghatározzák a konfrontáció optimális módjait. Mivel a fogadó állam támogatja a szóban forgó projekteket, a civil társadalmi mozgósítás gyakran az egyik legelső akadály, amellyel a kínai tőke szembekerül.

A cikk során az EU-t mint normatív és szabályozási egységet állítjuk szembe a más fejlődési kontextusból származó kínai tőkével. Az EU szabályozási normákkal és jogi eszközökkel látja el a civil társadalmat, ezzel mércét állítva a projektek fenntarthatóságának értékeléséhez. Ezenkívül az uniós csatlakozás az egyik legfontosabb ösztönző, amely motiválja a régió infrastrukturális korszerűsítését, állítják az uniós csatlakozási jelentések (Európai Bizottság, 2018), és olyan hitelnyújtó szervezetek, mint az Európai Beruházási Bank (EBB, 2018) is fontos célnak tekintik. Ambiciózus finanszírozási támogatások hiányában azonban a délkelet-európai országoknak gyakran nincs más választásuk, mint a kínai hitelekhez vagy befektetésekhez fordulni. Az EU-ra való összpontosítással azonban nem szeretnék implicit módon

egy „jó Európa kontra rossz Kína” bináris felállást sugallni. A kínai tőkét úgy értelmezzük, mint amely fogékony és képes alkalmazkodni új kontextusokhoz. Emiatt lehetőséget kínál arra, hogy megvizsgáljuk a nemzeti és európai mechanizmusok azon képességét, hogy mennyire képesek kikényszeríteni a szabályoknak való megfelelést, előmozdítani a kívánt gyakorlatokat és a kínai vállalatokat a szabályozottabb európai üzleti környezethez idomítani. Mivel valamennyi balkáni ország vagy csatlakozott az EU-hoz, vagy csatlakozni kíván (Európai Bizottság, 2019a), különleges szabályozási követelményeknek kell eleget tenniük, és meg kell felelniük az olyan szakpolitikai céloknak, mint például az üvegházhatású gázok kibocsátásának gyors csökkentése (Európai Bizottság, 2019b).

E tekintetben a kínai tőke rendelkezésre állása a szennygyárakba történő beruházásokkal egyes esetekben késleltette a tisztább energiaforrásokra való áttérést (Doehler, 2019), más esetekben viszont a zöld iparágakat támogatta (Pencea, 2017; Spasić, 2018). Az eredmények ilyen sokfélesége azt mutatja, hogy mind a nemzeti szintű szereplőket, mind az uniós kereteket figyelembe kell venni, amikor a kínai tőke által a környezeti fenntarthatóság számára jelentett kihívásokat értékeljük.

Azt állítjuk, hogy a kínai tőke által támasztott kihívások több tényező együtteséből fakadnak: (1) a kínai vállalatok figyelmen kívül hagyják a szabályozási normákat és a kapcsolódó műszaki és jogi ismereteket, mivel a környezetvédelmi problémákat inkább kétoldalú tárgyalások tárgyának tekintik, mint a szabályoknak való megfelelés kérdésének; (2) a helyi szereplők, főként a politikai és gazdasági elit közreműködése, a befektetők „odacsábítása” során aláássák a szabályozási keretek és a fenntarthatósági célok érvényesítését; és (3) az EU ambivalenciája a fejlesztési prioritások és a fenntarthatóság iránti elkötelezettség tekintetében regionális szabályozási hiányosságokat és erőtlen ellenőrzési mechanizmusokat eredményez, a bővítés és a délkelet-európai térség jövője szempontjából is.

Tehát a probléma középpontjában az érintett szereplők hibáinak szerencsétlen összjátéka áll. Egyrészt a kínai befektetők hajlamosak figyelmen kívül hagyni a környezeti hatásvizsgálatok (KHV) szükségességét, a helyi szabályozási keretek betartásának szükségességét, valamint a helyi közösségekkel és a civil társadalommal való együttműködés fontosságát. Másrészt a befogadó kormányok nem mutatnak

politikai akaratot a fenntartható fejlődés megvalósítására vagy a szabályoknak való megfelelés kikényszerítésére, különösen a kezdeti szakaszban, és ezáltal elsősorban ők a felelősek e projektek negatív környezeti hatásaiért. A kétoldalú tárgyalások zárt jellege csökkenti a civil társadalmi felügyelet hatékonyságát mindaddig, amíg a környezetkárosító hatások nagy része be nem következik, vagy legalábbis amíg a projekt olyan intézményi státuszba nem kerül, amelyet már nehéz megállítani. Ez különösen fontos, tekintve, hogy a fogadó államok kormányai erőteljesen érintettek számos kínai beruházású projektben Délkelet-Európában. Ugyanakkor a befektetők számára is aggodalomra adhat okot az, hogy kínai befektetések milyen mértékben függnék a nemzeti kormányok együttműködésétől. A nyilvános tiltakozás, az európai vagy nemzeti szabályozó hatóságok beavatkozása vagy a kormányváltás könnyen veszélybe sodorhatja az ilyen projekteket.

A hibák összjátékának harmadik aspektusa az EU ambivalens hozzáállása kulcsfontosságú szakpolitikai területeken. A privatizáció a fenntarthatóság előfeltétele? Van-e jövője a délkelet-európai országoknak az EU-ban? Milyen kihívásokat jelent a harmadik országbeli tőke? Miközben az EU kétségkívül strukturális hatalmat gyakorol (Pavličević, 2019), ez a legjobb esetben is ambivalens, szakpolitikai intézkedései pedig ellentétesek lehetnek hosszú távú céljaival, és ellentmondásos ösztönzőket teremtenek a fogadó kormányok, valamint a külföldi befektetők és hitelezők számára. A hibák ezen összjátékának eredménye nem is verseny, hanem sodródás a környezetvédelmi előírásoknak való megfelelés legkisebb közös nevezője felé.

Röviden összefoglalva, minden esetben azt találtuk, hogy bár a kínai vállalatok olyan fejlesztési felfogással rendelkeznek, amely ellentmond a fenntarthatóságra vonatkozó európai normáknak és szabályozásoknak, a helyi normák és gyakorlatok betartásának elmulasztása ugyanúgy betudható a fogadó kormányok lazaságának és az európai intézmények általi megfelelő felügyelet hiányának. Ebben a tekintetben az EU következő lépése az lenne, hogy bevezesse a fenntarthatóságot a külföldi befektetések átvilágítási mechanizmusának egyik fő szempontjaként. Egy ilyen lépés segítené a fogadó kormányokat és a helyi társadalmat abban, hogy kikényszerítsék a kínai szereplőktől a helyi normák betartását, ez utóbbiak elvárásainak kezelését és e projektek környezeti hatásainak javítását.

A kiválasztott esetek vizsgálatát azzal kezdjük, hogy a COSCO⁵ miként vásárolta fel fokozatosan a görög Pireusz kikötői hatóságot, amely egy mérföldkőnek számító kínai beruházás volt a délkelet-európai térségben. Ezt követően a *China Machinery Engineering Corporation* (CMEC) szerbiai Kostolac szénerőművének és a *Dongfang Electric* bosznia-hercegovinai Stanari erőművének építésével, a *Sinohydro* által Észak-Macedóniában a Kičevo-Ohrid autópálya építésével, valamint a *GeoJade/Bankers Petroleum* által az albániai Patos-Marinza olajmezőn végzett hidraulikus töréssel [fracking] folytatjuk. Ezt követően az esetek összehasonlító elemzését végezzük el, annak érdekében, hogy azonosítsuk a kínai befektetők, a fogadó államok és a regionális szereplők közötti kölcsönhatásokat.

PIREUSZ KIKÖTŐ, GÖRÖGORSZÁG

Az első esetben azt vizsgáljuk meg miként vásárolta fel fokozatosan a COSCO a pireuszi kikötői hatóságot [Piraeus Port Authority, továbbiakban PPA], amely Görögországban a legnagyobb, és európai szinten is az egyik legjelentősebb kikötő üzemeltető. Infrastruktúrája és tevékenységei közé tartozik a konténerkezelés, a tengerparti szállítmányozás, a sétahajózások, a gépkocsi kezelés és a hajójavítás. A kikötő Pireusz és három szomszédos város, Keratsini-Drapetsona, Perama és Salamina területén helyezkedik el. 2009 októberében egy nemzetközi pályázatot követően a PPA a *Piraeus Cargo Terminal SA* (továbbiakban: PCT) részére 35 évre szóló bérleti szerződést (a továbbiakban: koncessziós szerződés)⁶ adott a II. konténerkikötőre. A PCT a COSCO egyik leányvállalata, amely pedig a világ egyik legnagyobb konténerterminál-üzemeltetője. A szerződés a III. konténerállomás megépítését is előírta. Hat évvel később a görög kormány beleegyezett a PPA privatizációjába, az Európai Bizottsággal, az Európai Központi Bankkal és a Nemzetközi Valutaalappal (közismert nevén a Trojkaival) 2015 au-

5 A kínai kormány tulajdonában lévő hajózási és logisztikai szolgáltatásokat nyújtó vállalat. – a szerk.

6 A koncessziós szerződés a gazdasági társaságok létesítését és egzisztálását érintő atipikus szerződés, ami a koncessziós pályázat nyertese részére részleges vagy teljes piaci monopóliumot biztosít.

gusztusában aláírt harmadik mentőegyezmény részeként (a 4336/2015. sz. törvény alapján) amely megszorító intézkedéseket és privatizációs kötelezettségeket tartalmazott. Mivel a COSCO volt az egyetlen ajánlattevő a 2016-os pályázaton, a PPA 51%-át szerezte meg, és 2021-ben további 15,7%-ot szerzett (4404/2016. sz. törvény).

A pireuszi kikötő privatizációs folyamata 2005-2006-ban kezdődött az akkori konzervatív (Új Demokrácia) kormány gazdasági reformprogramjának részeként. Bár a szociáldemokraták (PASOK) és a baloldal (SYRIZA) a privatizáció ellen szavazott, amíg ellenzékben volt, végül 2009-ben és 2015-ben, amikor kormányt alakítottak, támogatták a PPA privatizációját. A COSCO pireuszi jelenlétét 2014-től kezdődően összekapcsolták Kína „Egy Övezet Egy Út” [The Belt and Road Initiative] kezdeményezésével, és mind a görög, mind a kínai kormány a kölcsönösen előnyös projekt példaként használta (China Daily, 2016; To Vima, 2018). Ezzel szemben a szakszervezetek, a helyi közösségek, környezetvédelmi csoportok és a baloldali pártok régóta ellenezték kikötői hatóság privatizációját. Egyrészt mert szükségtelennek látták az állami tulajdonban lévő PPA nyereségessége miatt, másrészt mert így a helyi gazdaságból származó profit a részvényesekhez vándorolt, harmadrészt mivel elősegítette a foglalkoztatás alkalmi jellegét és a munkaügyi normák általános megromlását (Federation of Greek Port Workers, 2018; Frantzeskaki, 2016; Limani tis Agonias, 2011). Jellemző módon, 2009-2010-ben a 2. és 3. konténerállomás koncesszióba adása során 500 teljes munkaidős munkahely szűnt meg. A PCT/COSCO területén 2019-ig mintegy 1500 munkahely jött létre, ezek 90%-a azonban részmunkaidős, miközben nincs kollektív szerződés (Federation of Greek Port Workers, 2018; Frantzeskaki, 2016).

A privatizációs folyamat során a két alku különböző környezeti hatásai másodlagos jelentőséggel bírtak. Már 2008 előtt is számos probléma származott a kikötői tevékenységekből, de ezek azóta jelentősen felerősödtek, ideértve a személygépkocsik, a turistabuszok, a konténerszállító teherautók és a teher- és személyszállító hajók által okozott légszennyezést; a hajók által okozott vízszennyezést; a hajók és a kikötői gépek működése által okozott zaj- és fényszennyezést; a Perama város területén található üzemanyagszilók elhelyezését; valamint a Lipasmata megüresedett műtrágyagyár jövőjét (Maragkogianni és Papaefthimiou, 2015; Sakellariadou et al., 2001; Tzannatos, 2010).

A helyiek által megfogalmazott sérelmek elsősorban a légszennyezésre és a közlekedésre, valamint a kikötő bővítésére összpontosítottak, amely elzárta a földterületeket, és megakadályozta a tengerparthoz való hozzáférést. Ezeket a problémákat először az alulról szerveződő mozgalmak fogalmazták meg, amiket aztán a helyi parlamenti képviselők és önkormányzatok felhangosítottak, de az alulról jövő kezdeményezések eredményesebbek voltak addig, amíg a PPA állami tulajdonban volt.

A II. és III. konténerállomás 2008-as koncessziójában a környezetvédelemre vonatkozó utalások homályosak voltak, és nem rendelkeztek semmilyen szankcióról (3755/2009. sz. törvény). 2009-ben a PCT/COSCO a nyilvános konzultáció nélkül, a hatóságok és a peramai polgárok környezetvédelmi okokból történő ellenkezése ellenére folytatta a III. állomás bővítését. Ráadásul a zaj- és fényszennyezéssel, valamint a hajók és a teherállomás gépeinek kibocsátásával kapcsolatos panaszok az állami tulajdonban lévő PPA-hoz érkeztek, amelynek nem volt jogi felhatalmazása arra, hogy beavatkozzon a kikötő koncessziós részébe. 2016 óta a vita tárgya a COSCO tulajdonában lévő PPA új főterve, amely a kikötő összes meglévő műveletére és a jövőbeli infrastrukturális fejlesztésére kiterjed. (Capital.gr, 2019; a 2016-os koncessziós megállapodás 6.2c, 6.2e, 6.3 cikke és 7.2. melléklete). Azóta a COSCO a főterv hét különböző változatát nyújtotta be, amelyek mindegyikét elutasították műszaki, pénzügyi és környezetvédelmi indokokra hivatkozva.

A PPA-n belüli források szerint a kínai vezetés nem rendelkezett a szükséges ismeretekkel az előírások betartásához szükséges folyamatokról, és az egész csak egy bürokratikus kötelezettségnek tekintette. Ennek részben az volt az oka, hogy a konzervatív kormány, amely alatt a 2008-as koncessziós szerződést aláírták, lazán szabta meg a szabályozási előírásokat. Ez 2015-ben az új kormány alatt megváltozott, ami azt eredményezte, hogy a COSCO felkészületlen volt, és vonatkozott a meglévő szabályozási keretnek való megfeleléstől.

Bár e beruházások többsége jelentős környezeti hatással jár, a nyilvános konzultációra mégsem került sor, és a szükséges stratégiai környezeti hatásvizsgálatokat [Strategic Environmental Impact Assessments, SEIA] sem végezték még el. A legjellemzőbb példa erre annak a sétahajó-terminálnak a vitatott bővítése, amelynek 95%-át az EU finanszírozza (PPA, 2017). Nyilvános konzultáció és stratégiai környezeti

hatásvizsgálat elvégzésének hiányában a helyi lakosok mozgósítottak a tervezett bővítés ellen. A tiltakozásra a lakóövezetek közelében folyamatosan üzemelő sétahajók motorjai által okozott légszennyezés miatt került sor. Más beruházások, köztük egy 42 000 négyzetméteres logisztikai központ kialakítása és a hajójavító zóna korszerűsítése (PPA, 2017) szintén komoly környezetvédelmi aggályokat vetettek fel, mivel ezek növelik a tengeri és közúti forgalmat a már így is zsúfolt területen (Limani tis Agonias, 2011).

A PPA privatizációs törvény (4404/2016), amely ratifikálta a görög kormány és a COSCO közötti megállapodást, korlátozta a konzultációs folyamat hatáskörét, és gyengítette annak kötelező jellegét. Egyrészt a konzultációt a pireuszi önkormányzat hatáskörére korlátozta, kizárva a kikötői tevékenységek által jobban érintett szomszédos településeket. Másrészt a 6. cikk 6. bekezdése kimondta, hogy a konzultációs folyamatnak nem lesz jogosultsága arra, hogy leállítsa vagy késleltesse a már korábban jóváhagyott projekteket. Ez részben a görög kormány gyenge helyzetét tükrözte, amely az uniós mentőmegállapodás értelmében kénytelen volt gyorsan privatizálni a PPA-t. A helyzetet tovább rontotta, hogy a konzultáció első fordulójából kizárták a civil társadalmat és az olyan jelentős NGO-kat, mint a Természetvédelmi Világalap [WWF]. Pireusz önkormányzata saját konzultációt szervezett (Aftodioikisi.gr, 2018), de mivel nem készült egy olyan főterv, amelyre reagálhattak volna, a civil csoportok nem kaptak valós lehetőséget a COSCO terveinek lényeges környezeti, társadalmi és gazdasági hatásainak vizsgálatára. Bár számos kihasználatlan PPA-területet véglegesen átadtak a helyi önkormányzatoknak (4404/2016. sz. törvény, 19. cikk), a pireuszi önkormányzat, az attikai regionális önkormányzat és a civil társadalmi szervezetek környezetvédelmi aggályokat fogalmaztak meg a COSCO kikötőre vonatkozó terveivel szemben, és panaszt tettek arra, hogy a COSCO nem kötelezte el magát az érdemi nyilvános konzultáció mellett (Newsit.gr, 2018).

A privatizáció óta a helyi közösségek megmozdulásokat szerveznek a pireuszi sétahajó terminál bővítése és a peramai üzemanyagtartályok eltávolítása kapcsán. Nyilvános gyűléseket szerveznek, tüntetéseket tartanak, valamint petíciókat indítanak a helyi hatóságokhoz fordulva. Pireuszban több mint ötezer ember írta alá a sétahajó-terminál bővítése elleni petíciót, de a COSCO, ellentétben a korábbi, állami tulajdonban

lévő PPA vezetéssel, többször is elutasította, hogy találkozzon a civil társadalom képviselőivel (Reportaznet.gr, 2018). 2018 októberében Perama lakosai tiltakoztak amiatt, hogy a COSCO a III. konténerállomás bővítési munkálatainak részeként önkormányzati földterületre hatolt be. Ennek hatására a városi és regionális kormányzati hatóságok azonnal beavatkoztak, ami a COSCO-t a visszavonulásra kényszerítette (Papastathopoulou, 2018). Az athéni kínai nagykövetség és a kínai tisztviselők folyamatos nyomása ellenére az összes elfogadott és javasolt infrastruktúra-fejlesztés környezeti hatásvizsgálatát tartalmazó főtervet nem hagyta jóvá a SYRIZA-kormány, mivel ők ragaszkodtak ahhoz, hogy a COSCO betartsa a környezetvédelmi jogszabályokat (To Vima, 2018). Mindennek ellenére a COSCO kikötői működése zavartalanul folytatódik, kihasználva az évtizednyi válságból való kilábalásból fakadó nemzetgazdasági jelentőségét a kikötőnek.

Összefoglalva, a COSCO a pireuszi kikötői tevékenységében a környezetvédelmi kérdéseket másodlagos fontosságúnak ítélte, és a szabályok betartását kétoldalú egyeztetések tárgyának tekintette. Hasonló módon az uniós és nemzeti környezetvédelmi előírásokkal kapcsolatos ismeretek hiánya miatt, valamint a 2008-as koncessziós megállapodás során megfigyelt korábbi engedékeny végrehajtás miatt a kínai vezetés vonakodott alkalmazkodni a 2016 utáni szabályozottabb, felelősségteljebb és átláthatóbb működési mód követelményeire.

KOSTOLACI SZÉNERŐMŰ, SZERBIA

A délkelet-európai térség túlzott mértékű barnaszén-függősége (Euracoal, 2017; Milatovic and Chung, 2018) miatt a tisztább energiaforrásokra való átállás uniós követelményeinek teljesítése meglehetősen összetett feladat. A kínai vállalatoknak a régió energiaágazatában való szerepvállalása még inkább megkérdőjelezi a balkáni államok fenntarthatóság iránti elkötelezettségét, mivel ezek a befektetések „piszkos” energia projektek megvalósulását segítik elő. Az ilyen projekteket a nyugati finanszírozók már nem hajlandók támogatni (Parnell, 2018). A szerbiai kostolaci szénerőmű értékes példát kínál annak bemutatására, hogy a kínai tőke miként késlelteti a tisztább energiaforrásokra való átállást. Mivel a kínai tőke lehetővé teszi, hogy a fogadó ország

a szénelapú energiatermelés iránti politikai preferenciája fennmaradjon, akadályozza ezzel az átállási folyamatot.

A szerbiai állami tulajdonú *Elektroprivreda Srbije* (EPS) egy új, 350 megawattos barnaszénérőművet épít Kostolacban, az ország északkeleti részén, két már meglévő blokk mellett. Ez a *China Machinery Engineering Corporation* (CMEC) által megvalósított és a Kínai Export-Import Bank [China Exim Bank] által finanszírozott projekt második szakasza. Az első szakasz, amelyre vonatkozóan 2011. december 29-én 293 millió dollár értékű finanszírozási szerződést írt alá a Szerb Köztársaság kormánya és a China Exim, amely a meglévő egységek korszerűsítését, egy kéntelenítő rendszer, egy dunai kikötő és a kapcsolódó vasúti infrastruktúra kiépítését foglalta magában.

A szerb kormány 2013 novemberében megállapodást írt alá a CMEC-nel az új blokk építéséről. Közbeszerzési eljárásra nem került sor, mivel a kínai és a szerb kormány 2009-ben egy olyan kormányközi megállapodást írt alá, amely mentesíti a közös projekteket a közbeszerzési kötelezettség alól. A CMEC-nel kötött kereskedelmi megállapodás aláírását követően a szerb kormány és a China Exim Bank 2014 decemberében egy második, 608 millió dollár összegű hitelről állapodott meg az új blokk és a drmnói külszíni barnaszénbánya bővítése céljából, kilencmillió tonnáról tizenkét millió tonnára növelve annak éves termelését.

A kostolaci projekt előkészítése 2015 januárjában kezdődött, amikor a szerb parlament – az ellenzéki ellenállás minimalizálására irányuló gyorsított eljárás keretében (1. interjú) – ratifikálta a második hitelszerződést a China Eximmal. Azóta számos szabálytalanság merült fel a projekttel kapcsolatban. Egyrészt a szerb kormány az állami tulajdonú EPS közműszolgáltatójában vette fel a kölcsönt, ami kérdésessé tette az Energiaközösség⁷ szerződésében foglalt állami támogatási kötelezettségeknek való megfelelést (Staviczky és Nicolaidés, 2015). Másrészt a megvalósíthatósági tanulmány összefoglalójából kimaradtak a szén-dioxid-kibocsátás költségei, mivel feltételezték, hogy azokat az állam fedezi. A gyakorlatban azonban a Szerbiára mint az Energia-közösséget létrehozó szerződést aláíró országra vonatkozó állami tá-

7 Az Energiaközösség egy nemzetközi szervezet, amely az Európai Unióból és számos EU-n kívüli országból áll. Célja az EU belső energiapiacának kiterjesztése Délkelet-Európára. – a szerk.

mogatási szabályok tiltják az ilyen jellegű kifizetéseket. Ugyanakkor a projekt érzékenységvizsgálata, amely tartalmazza a szén-dioxid-költségeket, nem hagy kétséget afelől, hogy még egy alacsonyabb szén-dioxid-ár is elég ahhoz, hogy az erőmű veszteségesse váljon. És végül, mivel az Európai Unió 2017 novemberében frissítette az ipari kibocsátásokra vonatkozó jogszabályait, a kostolaci erőmű B3-as blokkjának az 2017. októberi környezeti hatásvizsgálat-határozatban megállapított kibocsátási határértékeknél szigorúbb elvárásoknak kell megfelelnie. Ez azt jelenti, hogy amennyiben Szerbia tovább haladna az uniós csatlakozás felé, Kostolacot drága utólagos átalakítási költségek terhelnék, amelyek az erőmű uniós előírásoknak való megfelelését biztosítanák (Gallop, 2017).

Bár a szerb miniszterelnök 2017 augusztusában bejelentette, hogy a kostolaci B1 és B2 kéntelenítő blokkok munkálatai befejeződtek, az akkori hírek szerint a működési engedélyek kiadása továbbra sem történt meg (Energetski Portal, 2017). A mai napig sincs nyilvánosan elérhető információ a működési engedély meglétéről, ami felveti a kérdést, hogy a kínai finanszírozó és a kivitelező hogyan tudja biztosítani, hogy a fogadó országban minden jogi kötelezettséget betartson. Emellett szemtanúk beszámolói szerint a kéntelenítő rendszer többször tűnik üzemképtelennek, mint amennyiszer üzemel. E beszámolók nyomán a Szerbiai Ökológiai és Fenntartható Fejlődési Központ [Centar za ekologiju i održivi razvoj, CEKOR] a környezetvédelmi felügyelőség beavatkozását kérte. Válaszában a felügyelőség kijelentette, hogy

„az előző, 2017. novemberi ellenőrzéskor megállapították, hogy a kéntelenítő egység 2017 márciusában és áprilisában tesztelési fázisban volt, majd azt követően nem működött, mivel az üzem működése során keletkező gipsz lerakójának építése nem fejeződött be.” (Az EI levele a CEKOR-nak, 2018. március 1.)

Ez aggályokat vet fel mind a vállalkozó, mind a beruházó azon képességével szemben, hogy sikeresen és hatékonyan irányítsa a projektet.

A fent említett szabálytalanságok mellett a projekt jelentős környezeti terhekkel jár. Ha a projekt megvalósul, Drmno falu, ahová a helyiek egy csoportja tervez áttelepülni, el lesz vágva a világ többi részétől: északon a Kostolac B erőműkomplexum, északkeleten, keleten

és délen a hatalmas Drmno külszíni bánya, nyugaton pedig egy új dunai dokk lesz, ahonnan az új blokk eszközeit importálják majd. Sok helyi lakosnak a háza károsodik a bányában folyó munkálatok miatt, amelyek elvezetik a felszín alatti vizet és talajsüllyedést okoznak, de a falun áthaladó vagy a házakhoz túl közel működő nehézgépek rezgései is károsak lehetnek (Petovar és Jokić, 2016). A falu területén lévő termőföldek nagy részét az EPS már felvásárolta, hogy a bánya bővítési terveit minden ellenállás nélkül megvalósíthassa. Ironikus módon a helyieknek nincs más munkalehetőségük, mint ugyanannak a vállalatnak dolgozni, amelynek bányászati tevékenysége tönkreteszi a házaikat és szennyezi a levegőt (Ciuta, 2016). A Balkánt 2014-ben sújtó tragikus áradások idején a Kostolac B erőmű csak hajszal híján kerülte el az áradást az erőmű dolgozói, a tűzoltók és a civil önkéntesek fáradhatatlan munkájának köszönhetően. Bár erőfeszítéseik sikerrel jártak – ellentétben a kolubarai és a Nikola Tesla erőművekkel, amelyeket súlyosan érintettek az áradások –, később ugyanabban az évben egy újabb árvíz miatt a kostolaci A2-es blokkot több napra lezárták, és a drmnói bányát is részben elöntötte a víz.

Pireuszhoz hasonlóan a Kostolac-ügyben is kulcsfontosságú szempont a környezeti hatások értékelése. A Kostolac B3-as blokk első környezetvédelmi hatásvizsgálatát 2013 decemberében hagyták jóvá, de az nem tartalmazta a határokon átnyúló hatások elemzését (a helyszín mindössze 15 km-re van a román határtól), és számos más hiányosságot is tartalmazott. Ezért azt a CEKOR a szerbiai közigazgatási bíróságon, a Bankwatch Romania pedig az Espooi Egyezmény Végrehajtási Bizottságánál⁸ megtámadta. 2015 márciusában az Espooi Egyezmény Végrehajtási Bizottsága megállapította, hogy a kostolaci barnaszénerőmű egy blokkjának építése az Egyezmény I. függelékében felsorolt tevékenység, és nem lehet kizárni a jelentős országhatárokon áterjedő káros hatások valószínűségét. Ezért a bizottság felkérte Szerbiát, hogy tegyen eleget az egyezményből eredő kötelezettségeinek, és értesítse Romániát a környezetvédelmi hatásvizsgálatról. Ez volt az első alkalom, hogy a bizottság kezdeményezést indított egy széntüzelésű erőmű határokon átnyúló hatásaival kapcsolatban. 2016 júniusában

8 Az espooli egyezmény országhatárokon áterjedő környezeti hatások vizsgálatáról szól. – *a szerk.*

a szerbiai közigazgatási bíróság úgy döntött, hogy a CEKOR érvei megalapozottak, és a környezeti vizsgálat jóváhagyásáról szóló határozatot vissza kell vonni. Ekkorra azonban az eredeti határozat már lejárt, és új környezeti vizsgálatot kellett végezni.

Az új környezetvédelmi hatásvizsgálati eljárás 2017-ben lezajlott, tartalmazott határokon átnyúló konzultációkat is, majd szeptemberben jóváhagyták. Azonban ez még mindig nem biztosította a frissített uniós szennyezési szabványoknak (Ciuta és Gallop, 2017), az úgynevezett LCP (Large Combustion Plants) BREF (Best Reference) dokumentumának való megfelelést, és nem foglalkozott a Drmno lakosainak egészségével és a vagyoni károkkal kapcsolatos aggodalmaikkal. Ezért a CEKOR ismét megtámadta a döntést a bíróságon. 2018 szeptemberében a CEE Bankwatch⁹ és a CEKOR panaszt nyújtott be az Energiaközösség Titkárságához, amelyben azt állították, hogy Szerbia nem tartja be a környezetvédelmi hatásvizsgálatról szóló irányelvet a drmnói bővítéssel kapcsolatban. Ennek következtében az Espooi Egyezmény Végrehajtási Bizottsága újraindította a vizsgálatot a bányabővítés határokon átnyúló hatásvizsgálat nélkül történő végrehajtásával kapcsolatban (UN Economic Commission for Europe, 2018).

Összefoglalva, a gazdasági, környezeti és egészségügyi aggályok ellenére a szerb kormány hajthatatlannak tűnik a projekt megvalósításával kapcsolatban, ami olyan nagyfokú politikai akaratot jelez, amely felülírja a gazdasági megvalósíthatóság és fenntarthatóság kérdéseit. A Kostolac B3-at az ország legfontosabb energetikai infrastrukturális projektjeként emlegetik az elmúlt harminc évben, és az ország energiastratégiájának végrehajtási programjában prioritásként szerepel (Government of the Republic of Serbia, 2017). Bár a finanszírozást és az építkezést kínai szereplők végzik, a projektet elsősorban a megingathatatlan helyi politikai elkötelezettség vezérli. Ugyanakkor a nyugati intézményi hitelezők nem követtek ilyen vakmerő megközelítést a belföldi, európai és nemzetközi előírások és normák teljesítése tekintetében. Átlátható környezetvédelmi, szociális és információhoz való hozzáférési irányelveket érvényesítenek, amelyek még a fogadó állam nagyfokú támogatásával szemben is megkönnyítik az időben történő társadalmi ellenállást, ahogy azt világosan mutatja a szénfinanszírozás

9 Környezetvédő civil szervezetek közép-kelet európai hálózata. – a szerk.

leállítása az Európai Beruházási Bank, az Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bank és a Világbank által. Ezzel szemben a kínai infrastrukturális projekteket a 2009-es kétoldalú együttműködési szerződés irányítja, amely a fogadó államot bízta meg az adminisztratív támogatás biztosításával. A projekt megvalósítására vonatkozó előszerződésben szerepel, hogy a szerb nemzeti energiaszolgáltató biztosítja az összes szükséges dokumentációt (EPS, 2010), de ezen az általános és homályos kötelezettségvállaláson túlmenően nincsenek rendelkezések, sem a projekt környezeti fenntarthatósági szempontjaira vonatkozó utalások, és a szerb kormány és a kínai Exim Bank közötti finanszírozási megállapodásban sem szerepel semmi hasonló (Official Gazette of the Republic of Serbia, 2012). A szabályoknak való megfelelés ezen hiánya a felügyeleti mechanizmusokkal együtt azt jelenti, hogy a kínai befektetőnek vakon kell bíznia a fogadó államban, hogy az gondoskodni fog a projekt jogszerűségéről. Az átláthatóság szükséges eszközei nélkül azonban a helyi civil társadalom és a regionális szabályozási keretek általi felügyelet nehézkes, így az ilyen projektek kiszolgáltatottak a szándékos és véletlen visszaéléseknek, valamint a szabályok és normák megszegésének.

STANARI SZÉNERŐMŰ, BOSZNIA-HERCEGOVINA

A Stanari erőmű esetében a kínai tőke a helyi szereplőkkel való együttműködés révén járult hozzá a környezetkárosító működés fenntartásához, aláírva ezzel az európai környezetvédelmi előírások betartását. A *Dongfang Electric*, egy kínai állami tulajdonú vállalat „piszkos” erőművet épített egy helyi magánbefektető számára, aki a kínai források elérhetőségére támaszkodott a szénnel kapcsolatos beruházások terén, egy olyan időszakban, amikor az európai finanszírozás a szén-dioxid-mentesítésre irányult.

A Stanari erőmű Bosznia-Hercegovina szerbek által lakott részének, a Szerb Köztársaságnak az északnyugati részén található. A telephely a régió egyik legnagyobb barnaszén lelőhelye mellett található, amelyet 1948 óta bányásznak, amikor az ország villamosítására tett erőfeszítések miatt számos külszíni bányát hoztak létre az egykori Jugoszláviában.

2004-ben a bányát az *Energy Financing Team* (EFT) csoport vette át, amely a régió egyik legnagyobb magán energiakereskedője, és amelynek vezetője Vuk Hamović szerb üzletember. Mivel a barnaszén mint tüzelőanyag nehéz és öngyulladásra képes, nem ideális a nagy távolságokra történő szállításra. Egy olyan energiakereskedő vállalat számára, mint az EFT, ezért mindig is cél volt egy erőmű építése a bánya mellett, még akkor is, ha ez nem szerepelt az entitás energiastratégiájában egészen 2008-ig, amikor a boszniai Szerb Köztársaság kormánya és az EFT koncessziót írt alá a bánya kitermelésére és egy új erőmű építésére. Úgy tűnik, nem számított, hogy az EFT ellen 2005-ben az Egyesült Királyság Súlyos Csalásokkal Foglalkozó Hivatala [UK Serious Fraud Office] vizsgálatot indított (Leigh és Evans, 2005). A 2008-ban elfogadott koncesszió egy 420 megawatt teljesítményű erőműre vonatkozott, amely évente 3000 gigawattórát, azaz a Szerb Köztársaság teljes termelésének több mint felét szolgáltatná. Hamarosán azonban ezt a kötelezettségvállalást 2000 gigawattórára csökkentették egy sor olyan melléklettel, amely mindenekelőtt az EFT igényeinek felelt meg (Commission for Concessions of Republika Srpska, 2018; Tešić, 2018). Ahogy a projekt egyre nagyobb teret nyert, a környezetvédelmi aktivisták aggódni kezdtek a projekt lehetséges Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bank általi finanszírozása miatt, ami azonban soha nem vált valósággá, mivel a bank 2013-ban elállt a szénnel kapcsolatos projektek finanszírozásától, így az EFT-nek nehézséget okozott, hogy forrást találjon az erőmű finanszírozására.

Ebbe a helyzetbe lépett be a kínai csapat, amelyet a Kínai Fejlesztési Bank (CDB) mint finanszírozó és a *Dongfang Electric* mint kivitelező vezetett. A 2016-ban üzembe helyezett erőmű becslések szerint 550 millió euróba került, amelyből 350 millió euró a CDB hiteléből származott. A pireuszi kikötő megvásárlásához vagy a Szerbiának és Észak-Macedóniának nyújtott külföldi hitelekhez képest a kínai finanszírozó látszólag egy magánvállalkozóval és nem az állammal üzletelt. A fogadó állam szerepe mégis döntő volt a projekt megvalósításában. A folyamat során a Szerb Köztársaság kormánya két eszközzel támogatta a Stanari erőművet: a hazai szabályozások és törvények megváltoztatásával, valamint az EFT költségeinek csökkentésével. A titkos garanciák lehetőségét nem kizárva a boszniai Szerb Köztársaság nem tudott kezesként fellépni a CDB-hitelért. Ezen túlmenően az entitás törvényei nem tették

lehetővé, hogy a koncessziós jogok átkerüljenek egy új koncessziós jogosultra nemteljesítés vagy csőd esetén, ami komoly következményekkel járhatott volna a kínai bank számára. Ezért 2011 júniusában a kormány új szabályokat bocsátott ki, amelyek célja a kínai bank féllelmeinek eloszlátása volt. Azzal, hogy engedélyezte a koncessziós jogok átruházását „ha a koncesszió jogosultja nem tudja teljesíteni a hitelezővel szembeni kötelezettségeit...” (Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 2011), az állam tulajdonképpen lehetővé tette az EFT számára, hogy koncessziós jogait a hitel fedezeteként használja fel. Amennyiben az EFT nem teljesíti a hitelét, a CDB követelheti a koncessziós jogok átruházását rá vagy egy általa kijelölt harmadik koncessziós jogosultra.

A szabályozási támogatás mellett az állam az erőmű üzemeltetőjének költségeit is csökkentette azáltal, hogy a szénerőmű koncessziós díjat a teljes bevétel 3,6%-ról 0,2%-ra csökkentette, és a koncessziós törvény módosításával, amely gyakorlatilag csak az EFT-re vonatkozik, teljesen mentesítette a szénbányászati díjak alól (CIN, 2014; Republika Srpska Hivatalos Közlönye, 2018). Az egyik legnagyobb változással azonban még az erőmű megépítése előtt került sor. Az erőmű környezeti hatásai már jóval a *Dongfang Electric* és a CDB bevonása előtt is aggodalomra adtak okot a környezetvédelmi csoportok és a helyi lakosok körében, ugyanakkor az erőmű támogatói az erőmű hatékonyságára hivatkoztak (Cero, 2016). A 2008-ban elfogadott, eredetileg 420 megawatt kapacitású, porlasztott szénrel működő szuperkritikus kazánra vonatkozó eredeti tervet azonban a tárgyalási folyamat során egy szubkritikus, keringtetett fluidizációs kazánon alapuló 300 megawattos tervre módosították. Bár ez a technológia alkalmasabb a nem szabványos szén, például a barnaszén elégetésére, az újratervezés következtében az erőmű energiahatékonysága is csökkent, és a Stanari a jövőben nem fogja teljesíteni az EU ipari kibocsátási irányelvét. Ami még fontosabb, hogy bár az újratervezés drasztikus volt, és kevésbé hatékony technológiák telepítésével járt, a boszniai Szerb Köztársaság úgy döntött, hogy új környezeti hatásvizsgálatra nem volt szükség (CEE Bankwatch, n.d.).

A Stanari-ügy megmutatja, hogy a kínai finanszírozás hogyan vezethet kétes eredetű projektek finanszírozásához, az átláthatatlan gyakorlatok fenntartásához, valamint a szén-dioxid-mentesítés késleltetéséhez. Ugyanakkor szemlélteti a szerepét az olyan helyi akto-

roknak, mint az EFT, amely elengedhetetlenül fontos volt a kínai finanszírozási csomag eljuttatásában a Stanari számára, valamint a fogadó állam, ami kulcsszerepet játszott a környezetvédelem gyengítésében azáltal, hogy eltekintett az új környezeti hatásvizsgálat követelményétől, és csökkentette a szénerőművek koncessziós díját. Továbbá – akárcsak a szerbiai Kostolac esetében is – egy új szénerőmű építése mindössze néhány kilométerre az EU határától jelzi a kibocsátási szabályozás hiányosságát a régióban, amelyet Bosznia-Hercegovina bizonytalan csatlakozási kilátásai is fenntartanak, lehetővé téve számára, hogy késleltesse a 2017-ben hatályba lépett szigorúbb uniós normák bevezetését (Európai Bizottság, é.n. [a]). A Stanari erőmű mellett további hat szénerőművet terveznek megépíteni kínai finanszírozással, amelyek közül három (Banovići, Tuzla 7 és Gacko II) a tárgyalások előrehaladott szakaszában van. Lehet, hogy az EU fokozatosan kivezeti a szénfelhasználást a tagállamaiban, de közben kínai vállalatok új szénerőműveket építenek a küszöbén – olyan erőműveket, amelyek az általuk termelt energiát az EU-ba fogják exportálni. A helyi és regionális szereplők hibáinak összjátéka ismét aktívan ösztönzi a kínai befektetők környezetileg nem fenntartható gyakorlatát.

KIČEVO–OHRID AUTÓPÁLYA ÉSZAK-MACEDÓNIABAN

A kínai szerepvállalás az észak-macedóniai autópályákban része volt Nikola Gruevski volt miniszterelnök azon törekvésének, hogy külföldi befektetéseket vonzzon az országba. 2013 júliusában egy macedón küldöttség látogatott Kínába, hogy bemutassa a kínai vállalatoknak a befektetési lehetőségeket. Néhány hónappal később, 2013 novemberében Észak-Macedónia kormányának tisztviselői és a China Exim 580 millió dolláros hitelszerződést írtak alá két új autópályaszakaszra (Dreher et al., 2017). A megállapodásról pályázat nélkül döntöttek. Az 56,7 km hosszú Kičevo–Ohrid autópálya építése 2014 márciusában kezdődött, és végül a 8-as páneurópai folyosó részévé válik, összekötve az országot keleten Bulgáriával, nyugaton pedig Albániával. Az 53 km hosszú Miladinovci–Štip autópálya építése Štip városának hozzáférést biztosít a 10-es páneurópai folyosóhoz, amely Észak-Macedóniát köti

össze Görögországgal és Szerbiával. A hitel kamatlába 2%, a visszafizetési idő húsz év, a türelmi idő pedig öt évre szól. A hitelszerződés továbbá előírja, hogy a kínai *Sinohydro Corporation Limited*, a Világbank projektjeiből 2013 decembere óta felfüggesztett vállalat (MLex, 2016) biztosítja a felügyeletet és az építőipari munkaerő 49%-át. Az autópályák építésére vonatkozó szerződés szerint a *Sinohydro* a fővállalkozó, a macedón *Granit Construction Stock Co.* a kijelölt alvállalkozó, a projektek mérnökeinek a *Consortium GIM*, az *Euroconsulting* és a *GEING Krebs und Kiefer* cégeket jelölték ki, míg a munkáltató a macedón állami közutakért felelős állami vállalat (*Granit Construction Stock Co*, 2014). Az ügylet tipikusan olyan délkelet-európai kínai befektetésekre példa, amelyek pályázat nélkül kombinálják a kínai építkezést és finanszírozást.

Egy sor környezeti és geotechnikai probléma kérdőjelezte meg a projekt fenntarthatóságát. Egyrészt 2016-ban az UNESCO adott hangot aggodalmának az autópályáknak az Ohrid régió természeti és kulturális örökségére gyakorolt környezeti hatásaival kapcsolatban, kiemelve, hogy az építési tervekkel kapcsolatban nem készült stratégiai környezeti vizsgálat (UNESCO, 2016). A 2017-es helyszíni helyzetértékelést követően az UNESCO azt is kérte, hogy Észak-Macedónia kormánya sürgősen készítsen „átfogó összehasonlító tanulmányt a VIII. páneurópai folyosó vasútvonalának alternatív útvonalairól”. Észak-Macedónia új kormánya vállalta, hogy 2018 októberéig elkészíti a stratégiai környezeti vizsgálatot, de egy 2019-es határozattervezet az UNESCO veszélyeztetett örökségi listájára helyezte a régiót (UNESCO, 2019). Másrészt a Kičevo-Ohrid autópálya keresztülvág a balkáni hiúz természetes élőhelyén, amely a Nemzetközi Természetvédelmi Unió szerint kritikusan veszélyeztetett faj (Melovski et al., 2015). A mintegy harminc állatból álló aprócska populációjuk a térségben zajló infrastrukturális projektek hatására egyre csökken, ennek ellenére a Kičevo-Ohrid autópályára nem terveztek zöld folyosót. Mindez nem a fejlesztés és a megőrzés közötti választásról szól, mint inkább a már elfogadott és kipróbált, a fejlesztés nemkívánatos hatásainak mérséklésére irányuló intézkedések végrehajtásának elmulasztásáról.

A rossz tervezés nem csak a megállapodás környezeti hatásaira vonatkozó rendelkezéseit érintette, hanem az autópálya tényleges építését is. A fő probléma a talajerózió volt, mivel Észak-Macedónia az egyik leginkább érintett ország a Balkánon, teljes területének 96,5%-

át fenyegeti az erózió. Az ország nyugati részén, ahol a Kičevo–Ohrid autópálya építése zajlik, a terep meredek és egyenetlen, ami súlyos erózióknak tudható be (Blinkov és Andonovska, 2008). Bár a probléma jól ismert, 2018 júliusában az akkori közlekedési miniszter, Gjorgji Sugareski bejelentette, hogy a rossz tervezés miatt a szakasz egyes részein földcsuszamlások keletkeztek, ami késlelteti az egész projektet (Sdk. mk, 2017). A kormány nyilvános vizsgálatot indított, amely során kiderült, hogy a projektből hiányzott a minimális geotechnikai és geomechanikai talajvizsgálat, ami súlyos problémákhoz vezetett az autópálya egyes részein. A fentiek következtében a Kičevo–Ohrid autópálya építési munkálatai 2017-ben leálltak, mivel a projekt számos előre nem tervezett késedelemmel szembesült, ami megnövelte a teljes költséget.

A fent említettek csak néhány példát jelentettek a projekt számos szabálytalanságából. A vizsgálat során megoldatlan kisajátítási vitákra is fény derült, amelyek tovább növelték a projekt költségeit. A helyzetet súlyosbította, hogy a 2015-ös lehallgatási botrány (Robinson és Casule, 2015) bizonyítékokat tárt fel arra vonatkozóan, hogy maga Gruevszki és kormányának más tagjai kiterjedt korrupciós ügyleteket bonyolítottak le külföldi ügyletek kapcsán. 2017 májusában a különleges ügyészség (SJO) „Traektorija” kódnéven korrupciós vizsgálatot indított (Marusic, 2017; Public Prosecutor’s Office, Republic of North Macedonia, 2015), amely kapcsolódik az autópályák építéséhez. A VM-RO-DPMNE-t, Észak-Macedónia kormánypártját az autópálya-építési megállapodás idején, valamint Nikola Gruevszki volt miniszterelnököt pénzmosással és illegális finanszírozással vádolták. Ezeket és más korrupciós vádakat követően (Akademik.mk, 2017) Gruevszki elmenekült az országból, és Magyarországon kapott menedékjogot (RFE/RL, 2018). Bár eredetileg távollétében történő tárgyalást tűztek ki, a „Traektorija” ügyének elévülési ideje végül 2019 végén lejárt (Akademik.mk, 2019). Ami magát a projektet illeti, a *Sinohydro* vállalattal folytatott egy éves tárgyalást követően a Zoran Zaev miniszterelnök vezette újonnan megválasztott macedón kormány 2018. november elején aláírta a vállalattal kötött megállapodás harmadik mellékletét, és beleegyezett, hogy az eredeti árat 187 millió euróval növeljék, hogy az építkezés folytatódhasson (Government of the Republic of Northern Macedonia, 2018). A kormány újabb hitelt vett fel a China Eximtól,

ami a Kičevo–Ohrid út teljes költségét 411 millió euróról 598 millió euróra növelte.

Összefoglalva, a Kičevo–Ohrid autópálya esete rávilágít a kétoldalú építési hitelmegállapodások szabályozási gyengeségeire, amelyek jellemzőek a kínai építkezésekre a régióban. Nemzetközi pályázat nélkül a korrupció és a környezeti hatások figyelmen kívül hagyása aláásta az azóta vitatottá vált autópálya befejezését. A helyzetért elsősorban a két érintett fél, a *Sinohydro* és a korábbi macedón kormány felelős, de főként az utóbbi, amiért vonakodott felmérni az autópálya fenntarthatóságát. Ugyanakkor az EU bizonytalan álláspontja Észak-Macedónia csatlakozásával kapcsolatban azt eredményezi, hogy a fennálló szabályozási hiányosságokat csak belföldi változtatásokkal lehet orvosolni, nem pedig az uniós normákkal és törvényekkel való összehangolással.

FRACKING PATOS-MARINZÁBAN, ALBÁNIÁBAN

2017. február 25-én tiltakozók egy csoportja, köztük talicskákon szállított éhségstrájkolók, négynapos menetelés után a dél-albániai Zharréz nevű falujukból Tiranába érkeztek. A *Nisma Thurje* [Hashtag Initiative] civil társadalmi szervezet által támogatott és az útvonaluk mentén élő emberek által bátorított csoport azért érkezett a fővárosba, hogy a falujuk mellett található Patos-Marinza olajmezőn zajló hidraulikus repesztés (közismert nevén „fracking”) ellen tiltakozzon. Néhány nappal később az albán kormány országos moratóriumot rendelt el a *frackingre*, és beleegyezett, hogy kártalanítja a falubelieket a tulajdonukat ért károkért (Koleka, 2017).

Ebben az esetben a kínai befektető, a *GeoJade* magáncég nem tárgyalt az országba való kezdeti belépésről, és nem is vett részt az első három évben a *Compliance Advisor Ombudsman* [CAO, a Világbank magánszektorbeli ágának, a Nemzetközi Pénzügyi Társaságnak (IFC) a megfelelőségi mechanizmusa] által folytatott közvetítésben. A *GeoJade*, amikor átvette a kanadai *Bankers Petroleum* vállalat albániai tevékenységét, egy bonyolult helyzetet örökölt, amely a helyi ellenállással és egy folyamatban lévő megfelelési vizsgálattal járt együtt, és amely gyorsan súlyosbodott, mivel a *frackinggel* kapcsolatos nemkívánatos incidensek száma jelen-

tősen megnőtt (Tirana Times, 2017). Ezt a helyi közösségek a *fracking* intenzívebbé válásának bizonyítékaként érzékelték, ami a *GeoJade*-del való konfrontációhoz vezetett.

Az olajmező koncessziós jogait 2004-ben szerezte meg a *Bankers Petroleum*. A vállalat azt állítja, hogy „a legnagyobb külföldi közvetlen befektető, a legnagyobb adófizető (...) és az egyik legnagyobb munkaadó” Albániában (*Bankers Petroleum Albania LTD* honlapja, n.d.). 2016 szeptemberében a *GeoJade* 575 millió kanadai dollárért vásárolta fel a *Bankerst*, és átvette Európa legnagyobb szárazföldi olajmezőjének, a Patos-Marinza olajmező kitermelését és további feltárását (McCarthy Tétrault LLP, 2016). A *frackinget* először 2008-ban alkalmazta a *Bankers*, és a következmények nem sokkal később érezhetővé váltak. A falusiak ivó- és mezőgazdaságivíz-szennyezésről, valamint a *fracking* által kiváltott földrengések miatt az otthonaikban keletkezett károkról számoltak be (Portali i Energjise, 2017). A Tiranai Műszaki Egyetem Földtudományi, Energia-, Víz- és Környezetvédelmi Intézetének (IGJEUM) szeizmológiai tanszéke szerint 2016 szeptembere és novembere között több mint 2700 földrengés volt Zharrëzben – naponta több mint harminc (IGJEUM, 2017). Az állandó rengések miatt a házfalak megrepedeztek, a tetők szétnyíltak, és sok falubeli arról számolt be, hogy az életüket féltik. A vállalat következetesen tagadta, hogy bármi rosszat tett volna, és ebben az állításában az IGJEUM egy 2012-es levele is támogatta, amely azt állította, hogy Zharrëz természetes módon erősen szeizmikus terület (Lata, 2012) – a levél azonban nem magyarázta meg, hogyan lehetséges, hogy csak 2008 után vált ennyire szeizmikusan aktívvá. A falusiak már azelőtt is többször tiltakoztak, hogy a *GeoJade* megvette volna a *Bankers* vállalatot, a vállalat azonban letörte őket azáltal, hogy felvette dolgozóinak a szókimondó falusiakat vagy családtagjaikat, vagy kibérelte a földjeiket. Így a gazdasági igények és a környezetvédelmi aggályok törekeny együttélése egészen 2016-ig tartott. A CAO 2013-ban hivatalos megfelelőségi vizsgálatot indított, amelynek keretében a helyi közösség és a bankárok képviselőiből álló fórumot is létrehozta (Compliance Advisor Ombudsman, n.d.).

A helyzet azonban súlyosbodott azután, hogy a *GeoJade* felvásárolta a *Bankers Petroleumot*, és a fokozott *fracking*-műveletek napi rendszerességgel súlyos földrengéseket okoztak. Nem sokkal a felvásárlás után, 2017-ben a környéken a *fracking* miatt nagy robbanás történt, amely

több földrengést okozott, és kiváltotta a lakosok haragját (Faxweb.al, 2017). Emellett a helyi közösség és a *Bankers Petroleum* közötti kommunikáció is megszűnt. A *GeoJade* visszafizette a *Bankers*nek az IFC által nyújtott 55 millió dolláros kölcsönt, így már nem volt köteles részt venni a CAO közvetítési folyamatában. A hónapokig tartó tétlenséget követően a *GeoJade* végül beleegyezett abba, hogy ismét részt vegyen a CAO hivatalos megfelelési eljárásában, amely addigra már elvesztette lendületét és a helyi közösség bizalmát (Compliance Advisor Ombudsman, 2018). A falusiak azonban továbbra is mozgósítottak, és 2016 decemberében a Hashtag Initiative segítségét kérték. Céljuk az volt, hogy szerveződjenek a vállalat ellen, és követeljék a *fracking* befejezését, valamint kártérítést kérjenek a már okozott károkért. Akciójuk egyhetes éhségsztrájkkal kezdődött, amelyet hamarosan egy második követett, mivel a kormány nem tette meg az ígért beavatkozásokat. Eközben a kapcsolódó videók és hírek vírusszerűen terjedtek az albán közösségi médiában.

Az éhségsztrájk tizenhetedik napján a falusiak úgy döntöttek, hogy fokozzák tiltakozásukat. Azt volt a céljuk, hogy felhívják a figyelmet és mindaddig az Energiaügyi Minisztérium előtt üljenek, amíg a kormány a három kérésüket nem teljesíti: (1) a *fracking* mint módszer betiltása végrehajtási rendelettel; (2) a házakban keletkezett fizikai károk teljes kártérítése és (3) a környezet teljes helyreállítása (Exit News, 2017). Zharrëzből több mint negyvenen indultak el gyalog a mintegy 130 km-re északra fekvő Tirana felé. Ahogy a csoport a főváros felé haladt, helyzetüket aktivisták, közéleti személyiségek és akadémikusok is felkarolták, akik csatlakoztak a menethez, és a közösségi médiában is felhívták a figyelmet rájuk. Amikor a csoport elérte Tiranát, több ezer ember csatlakozott hozzájuk, hogy támogatásukról biztosítsa őket. Az Infrastrukturális és Energiaügyi Minisztérium előtt tartott négynapos ülősztrájkot követően a kormány moratóriumot ajánlott a *frackingre*, teljes kártérítést a károsodott ingatlanokért, és választottbíróügyi eljárást indított a *Bankers Petroleum*mal szemben (Minisztertanács, Albán Köztársaság, 2017).

Tehát az albániai eset abban különbözik a többitől, hogy a befektető nem állami vállalat, hanem magánvállalkozás volt, és a belépés módja nem az albán kormánnyal folytatott kétoldalú tárgyalásokon keresztül történt, amelyek során a befektető a kínai állam segítségével a maga

javára alakíthatja az üzlet feltételeit. A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy a *Bankers Petroleum* kínai vezetésének 2016 szeptembere után olyan működési feltételeket kellett betartania, amelyek alakításába nem volt beleszólása. Ahogy a Bankers felvásárlását követő közvetítési folyamat megakadása is mutatja, a kínai befektetőnek kezdetben sem a hozzáértése, sem a szándéka nem volt meg ahhoz, hogy a helyszínen a *fracking*gel kapcsolatos ellentmondásokkal foglalkozzon. Amikor a közvetítés közepette növelte a *fracking*-tevékenységet, azonnal aláasta a Világbank által támogatott folyamatot, radikalizálta a helyi tiltakozókat és a civil társadalmat, akiknek viszonylag rövid idő alatt sikerült elérniük, hogy a fogadó állam beavatkozzon a javukra. Ez az akció a helyi politikai légkör hibás megítéléséről tanúskodott, ami végül a *fracking*re vonatkozó moratóriumhoz vezetett az országban. Más szóval a kínai magánbefektető átvett egy amúgy is ellentmondásos projektet, felerősítette a konfliktust, és nem sikerült sikeresen lobbiznia az albán kormánynál. Miután a lakossági tiltakozás felerősödött és politikailag vállalhatatlanná tette a Bankers támogatását, a fogadó állam gyorsan hátat fordított a kínai befektető prioritásainak. Végző soron ez az eset a belépési pont döntő fontosságát mutatja be. A *GeoJade* elszalasztotta azt a kulcsfontosságú előnyt, amelyet a kínai állami vállalatok más országokban élveztek: a kínai állam politikai befolyását a tárgyalások és a megállapodás kezdeti szakaszában. Mivel a *GeoJade* fokozottabb *fracking* tevékenysége megkérdőjelezte az albán állam és az IFC égisze alatt működő *Bankers* között létrejött működési keretet, a helyi közösségek és a fogadó állam jelentős ellenállásába ütközött.

ROSSZ BEFEKTETŐK, GYENGE FOGADÓ ÁLLAMOK?

Az általános vélekedés a Délkelet-Európában megjelenő kínai tőkéről úgy keretezi a helyzetet, hogy a befektetésre éhes fogadó országok áldozatul esnek a meggondolatlan és profitmaximalizálásra törekvő kínai szereplőknek (Lagazzi és Vít, 2017). Ez a nézet figyelmen kívül hagyja azt a tényt, hogy számos ilyen projektet a fogadó országok kezdeményeztek, és jóváhagyásuk pillanatában egy domináns politikai csoport támogatását élvezték. Azonban ugyanilyen leegyszerűsítő

lenne azt állítani, hogy csak a fogadó állam tevékenysége számít. A kezdeményezés szakaszán túllépve egy árnyaltabb képet azonosítottunk, amely lehetővé tette számunkra, hogy beazonosítsuk azokat a tényezőket, amelyek magyarázatot adnak arra, hogy a kínai projektek miért teljesítenek olyan rosszul a környezetvédelem tekintetében. Először is, a vizsgált esetek rámutatnak a kínai oldal három kulcsfontosságú sajátosságára, amelyek a nem fenntartható gyakorlatok kialakulásához vezetnek a délkelet-európai projektekben: a szaktudás hiánya, a fenntarthatóság pénzügyi szempontból történő megközelítése, valamint a szabálykövetés laza értelmezése. Másodszor, a fogadó országok szerepe a kínai sajátosságok mediálásában problematikus, mivel hiányzik az elkötelezettség a helyi és nemzetek feletti szabályozási keretek betartásának kikényszerítésében, ami főként az ellentmondásos politikai prioritások vagy az elégtelen állami kapacitás miatt következik be. Harmadszor, a regionális keretrendszerek szerepe a legjobb esetben is ambivalens, mivel ugyan biztosítanak szabályozási normákat, mégsem képesek elősegíteni az azoknak való megfelelést sem nyomásgyakorlás útján, sem pedig a fogadó államok ösztönzése révén. A hibáknak ez az összjátéka döntő fontosságú a tárgyalások és a megállapodás kezdeti szakaszában, amikor kialakulnak az együttműködés szabályai és a mindkét fél által elfogadott elvárások. Ha ebben a fázisban eredménytelen a kínai befektetők szocializációja a környezetvédelmi előírások, normák és jó gyakorlatok terén, az megnehezíti a későbbi kormányzati és/vagy társadalmi erőfeszítéseket a követelmények betartásának utólagos kikényszerítésére. A fenntarthatóság hiánya így mélyen beágyazottnak tűnhet.

Az öt kínai vállalat a kezdetektől fogva kevésbé törődött tevékenységük környezeti hatásaival. Mind azokban az esetekben, ahol nemzetközi pályázatra került sor (Görögország), mind azokban, ahol kétoldalú megállapodást kötöttek (Szerbia, Bosznia-Hercegovina, Észak-Macedónia), a vállalatok a környezetvédelmi előírásokat elsősorban bürokratikus követelményként értelmezték, amelyet a „baráti” kormányok aktív támogatásával ki lehet elégíteni. Ez abban nyilvánult meg, hogy az aláírt megállapodásokban a megfelelésre vonatkozó rendelkezések gyengék és kidolgozatlanok voltak, és az a várakozás is társult hozzá, hogy a lehetséges problémákat majd a fogadó kormányokkal való koordináció révén fogják kezelni. Mivel a környezetvéde-

lem inkább tárgyalások, mintsem a szabályok betartásának kérdésévé vált, valamennyi vállalat figyelmen kívül hagyta az átfogó környezetvédelmi hatásvizsgálatok szükségességét, és a nemzeti hatóságoktól nagyrészt zavartalanul folytatta tevékenységét. Azokban az esetekben, amikor az új kormányok a választásokat követően megpróbálták kikényszeríteni a megfelelés betartását, ez a kezdeti közömbösség jelentős késedelmet és többletköltségeket eredményezett. A COSCO-nak például 2015 óta hétszer kellett benyújtania tervét, és annak jóváhagyása a cikk megjelenésének időpontjában még mindig függőben volt. Hasonló módon Kostolac esetében 2017-ben újra be kellett nyújtani a második környezetvédelmi hatástanulmányt, miután az első lejárt, és a bíróság elutasította, miközben a kényszerítő egységet működőképesnek nyilvánították annak ellenére, hogy soha nem kapott működési engedélyt. Ezenfelül a kínai befektetők ugyanolyan közömbös hozzáállást tanúsítottak a nyilvános konzultációval kapcsolatban és a helyi közösségekkel folytatott kommunikációjuk során, azt megelőzően és azt követően is, hogy a civil társadalom kollektíven felvetette a környezeti aggályokat. A helyi lakosok mozgósítása Zharrëzben és Pireuszban, valamint a civil társadalom mozgósítása a kostolaci erőmű és a Kičevo-Ohrid autópálya kapcsán részben az új befektetők szerepvállalásának hiányára adott válasz volt.

Az, hogy a fogadó országok kormányai nem tudnak egyértelmű és stabil szabályozási környezetet biztosítani, amely elősegítené a szabályok betartását, inkább politikai okokra vezethető vissza, mintsem állami kapacitásra. A legtöbb vizsgált esetben a fogadó kormányok üdvözölték a kínai befektetőket, és aktív intézkedéseket tettek a „befektetésbarát” környezet megteremtésére a szerződések kedvező feltételei és a megfelelés követelményeinek lazasága révén. A befektetések ösztönzésétől a nyílt korrupcióig terjedő motivációkkal a fogadó kormányok elmulasztották megismertetni a kínai vállalatokat a belső szabályozási környezetükkel, és eltorzult elvárásokat alakítottak ki azzal kapcsolatban, hogy „hogyan működnek” a dolgok az adott országban. Ez végső soron veszélyeztette a projektek pénzügyi életképességét, és elmérgesítette a helyi közösségekkel és a civil társadalommal való kapcsolatot. A görög kormány 2008 és 2014 között nem tudta úgy bevonni a COSCO-t, hogy az elősegítse a szabályok betartását, és szemet hunyt a helyben felmerülő problémák felett. Ennek eredményeképpen

2015 után a COSCO nem volt sem elkötelezett, se nem rendelkezett a szükséges szakértelemmel ahhoz, hogy a környezetvédelmi hatásvizsgálat követelményeinek eleget tegyen. A Kičevo–Ohrid autópálya esetében az észak-macedóniai kormány által elrendelt környezetvédelmi hatásvizsgálat számos szabálytalanságot állapított meg, ami késedelmeket és megnövekedett költségeket okozott. Stanariban a boszniai Szerb Köztársaság kormánya eltekintett a környezetvédelmi hatásvizsgálat követelményétől, annak ellenére, hogy a beruházó az eredetileg elfogadottnál kevésbé hatékony erőművet épített. Kostolac esetében a szerb félnek meg kellett védenie a projektben való szerepvállalását az Energiaközösséggel szemben, amely a projektet nemkívánatos állami támogatásnak minősítette, pedig a szuverén hitelgaranciák nélkül a projektet egyáltalán nem finanszírozták volna. A fogadó ország ebben az esetben is biztosította a kínai befektetőt arról, hogy képes ilyen garanciákat nyújtani.

Összességében elmondható, hogy a fogadó államok szerepe egy adott projekt környezeti hatásainak alakításában döntő fontosságú. Görögország, Szerbia, Bosznia-Hercegovina és Észak-Macedónia esetében azt a közös tendenciát azonosítottuk, hogy a fogadó kormányok a meglévő szabályozási kereteket aláásva próbálták a kínai vállalatokat magukhoz csábítani, ahelyett, hogy átlátható szabályozással igyekeztek volna kezelni az elvárásaikat a megfeleléssel kapcsolatban. Ellenben a *GeoJade* nem tárgyalt az albán állammal a *Bankers Petroleum* felvásárlásának részeként, és ennek következtében nem volt képes befolyásolni a beruházás üzleti környezetét. Így egy már eleve problémás helyzetet örökölt, amely a helyi feszültségekkel és a CAO nemzetközi vizsgálatával járt együtt. Mivel ez a feszültség politikailag ellehetetlenítette a kínai befektető támogatását, a fogadó állam gyorsabban avatkozott be a helyi közösségek védelme érdekében.

Tekintettel mind a beruházó, mind a fogadó állam szereplőinek hiányosságaira, a regionális szabályozási keretek sok esetben az első számú célpontot jelentik az olyan civil társadalmi szereplők számára, akik környezetvédelmi szempontból problematikus projekteket kívánnak megtámadni. Ugyanakkor ezek a szabályozási keretek két alapvető problémával is küzdenek. Először is, gyakran ellentétes normatív prioritásoknak kell megfelelniük. Pireusz esetében, a 2015-ös mentőegyezmény szerinti gyors privatizációra irányuló uniós

nyomás következtében a görög hatóságok kevésbé voltak elkötelezettek a kikötőre vonatkozó szabályok betartásának kikényszerítése iránt. Sajátos helyzetet teremtett továbbá, amikor a privatizáció előtt jóváhagyott, ellentmondásos pireuszi sétahajó-terminál bővítésének finanszírozása az uniós források helyett a COSCO kezébe került, a helyi lakosok döbbenetére. Másodszor, az EU csatlakozásra váró országok helyi tisztviselői (2. interjú) szerint az infrastruktúra fejlesztése kulcsfontosságú előfeltétele országaik EU-ba való belépésének. Mivel azonban az európai intézményi hitelezők nem biztosítanak elegendő forrást, a kínai finanszírozás ígérete jól összeegyeztethető a nemzeti fejlesztési tervekkel, dacára a projektek környezeti hatásai miatti esetleges súrlódásoknak. Az olyan regionális intézmények, mint az Energiaközösség, tehetetlennek bizonyultak abból a szempontból, hogy az erős nemzeti támogatással és kínai finanszírozással rendelkező projektek elfogadását megakadályozzák. Végso soron az ilyen ellentétes normatív prioritások az állam intervenciós képességeit ássák alá, anélkül, hogy tartós eszközöket építenének ki a hatósági felügyeletre és a szabályok betartására.

Kostolac jó példa erre, mivel a szénerőművet az Energiaközösség előtt nem a környezeti hatások miatt, hanem az állami támogatási szabályok alapján kifogásolták. Az érintett környezetvédelmi szervezetek számára az energiapiaci integráció és a versenyszabályok védelme hatékonyabb taktika volt, mint a szénerőművek ellenzése. Ahogy az általunk vizsgált esetek különböző mértékű adminisztratív szabálytalanságokkal bizonyították, a transznacionális szabályozási keretek csak korlátozott hatást tudnak kifejteni, ha a lelkes fogadó állam hajlandó utólagosan előteremteni a minimálisan szükséges dokumentációt. Annak érdekében, hogy elősegítsük a kínai szereplők környezetileg fenntartható beruházásait és finanszírozását a délkelet-európai térségben, kulcsfontosságú, hogy a szabályok betartását már a belépési ponton biztosítsuk. A korai tárgyalások átláthatóságának hiánya, a befektetők szaktudásának hiánya és az, hogy a fogadó államok nem hajlandóak veszélyeztetni a politikailag fontos projekteket, azt eredményezik, hogy a társadalmi viták gyakran a legelső akadályt jelentik a kínai finanszírozású projektek számára. A projektekkal szembeni tiltakozások valójában a térségben meglévő – akár belföldi, akár nemzetközi – hatástalan szabályozási rendszerek kritikájaként is értelmezhetőek.

KONKLÚZIÓ

Ebben a cikkben öt olyan esetet vizsgáltunk, amelyek során kínai vállalatok által vezetett nagyszabású projektek környezetvédelmi aggályokat vetettek fel a délkelet-európai térségben. A kutatás célja az volt, hogy összehasonlító elemzés formájában bemutassa, hogy miként keresztezik egymást a beáramló kínai tőke sajátosságai: állami szerepvállalás, az átláthatóság hiánya, a társadalmi szerepvállalás hiánya, a környezetvédelmi szabályozással kapcsolatos tudás hiánya és a szabályozási keretrendszerek helyett a kétoldalú megállapodásokra való támaszkodás, másrészt pedig a fenntartható fejlődés követelményei. Arra a tágabb értelemben vett kérdésre, hogy a kínai tőke hoz-e magával olyan gyakorlatokat, amelyek figyelmen kívül hagyják a környezeti fenntarthatósággal kapcsolatos aggályokat, egy feltételes „igen” válasszal tudunk szolgálni. Feltételes, mivel az általunk azonosított problematikus gyakorlatok csakis a kínai, helyi és regionális szereplők szándékos vagy nem szándékos összejátszása révén valósulhatnak meg. A vizsgálat eredményei alapján azt mondhatjuk, hogy a helyi állam elkötelezettsége a fenntartható gyakorlatok fenntartása mellett a legfontosabb olyan változó, amely meghatározza, hogy a kínai tőke milyen mértékben gyakorol lefelé irányuló nyomást a környezetvédelmi szabályozásokra és normákra vonatkozóan. Ehhez kapcsolódóan, a regionális szervezetek és rendszerek szerepe döntő fontosságú a fogadó kormányok fenntarthatóság iránti, gyakran gyenge elkötelezettségének megerősítésében. E tekintetben az uniós csatlakozási folyamat és az új külföldi befektetések átvilágítási mechanizmusa különösen fontos eszközök, amelyek felhasználhatóak arra, hogy nyomást gyakoroljanak a tagjelölt országokra, illetve a tagállamokra, feltéve, hogy azokat a megfelelő időben és következetesen alkalmazzák. A kínai finanszírozású projektek és befektetések jellegéből adódóan azonban a regionális keretek nem voltak hatékonyak sem az ügyletek alakításában, sem a későbbiekben a szabályoknak való megfelelés kikényszerítésében, ezzel is rávilágítva az európai intézmények bűnrészességére az ebből eredő környezetkárosításban.

E tanulmány tanulságai olyan összehasonlító értékkel bírnak, amely túlmutat a kínai tőke délkelet-európai kontextusán. A transznacionális állami vállalatokról szóló szakirodalom nagy része a befektető ál-

lammal való kapcsolatokat hangsúlyozza az adott projekt formájának és hatásainak magyarázatára (Hall és Soskice, 2001; McNally, 2012; Nölke, 2014). Jelen cikk a fogadó állam szabályozó szerepét és a fenntarthatóság iránti elkötelezettségét hangsúlyozza, mint a helyszíni eredményeket meghatározó kulcsfontosságú változót. A regionális szereplőknek és szabályozási kereteknek arra kell törekedniük, hogy megerősítsék a fogadó államot abban a szándékában és képességében, hogy az erőteljes állami támogatású – kínai vagy más – befektetőkkel szemben érvényt szerezzen a szabályok betartásának. A regionális környezetvédelmi szabályozások és eszközrendszerek betölthetik a szabályozási hiányosságok okozta űrt, és felhasználhatók arra, hogy megelőzzék a környezeti károkat (a beruházások átvilágítása esetén), vagy hogy egy későbbi szakaszban kikényszerítsék a szabályoknak való megfelelést. Ahhoz azonban, hogy megértsük a beáramló tőke és a fenntarthatóság közötti kapcsolatot, a fogadó államot is számításba kell vennünk. Azok a magyarázatok, amelyek az államokat a nemzetközi befektetők kiszolgáltatottjaként mutatják be, hajlamosak elhárítani a felelősséget a fogadó kormányokról. A mi megállapításaink pontosan az ellenkező irányba mutatnak, a szereplők összjátékának meglétére, amely alakítja a projekt megvalósíthatóságát, és amelynek hibái lehetnek nem szándékosak és szándékosak is, de nem elkerülhetetlenek.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A szerzők köszönetet mondanak a „Kínai beruházások a Balkánon: környezetvédelmi szempontból” című műhelybeszélgetés résztvevőinek (Athén, 2018. június 14-15.). A szerzők hálásak a névtelen bírálóknak és a JCCA szerkesztőinek a nagyon eredményes szakértői véleményezési folyamat elősegítéséért. Az esetleges hibákat továbbra is határozottan magunknak köszönhetjük.

Fordította: Tóth Réka

A szöveget az eredetivel egybevetette: Bozsik Laura

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Adisu, Kinfu; Sharkey, Thomas és Okoroafo, Sam C. (2010). The impact of Chinese investment in Africa. *International Journal of Business and Management* 56(9), 3–9. DOI: 10.5539/ijbm.v5n9p3
- Aftodioikisi.gr (2018). Discussion in the Piraeus City Council over PPA's masterplan [Συζήτηση στο δημοτικό συμβούλιο ειραϊά για το master-plan του ΟΑΠ]. 2019. július 17. <https://www.aftodioikisi.gr/ota/dimoi/syzitisi-sto-dimotiko-symvouliao-pirea-gia-master-plan-tou-olp/>
- Akademik.mk (2017). SPO launches new investigations: Talir, Traektorija and Trevnik (СЈО отвори нови истраги: „Талир“, „Траекторија“ и „Тревник“). 2017. május 22. <https://akademik.mk/sjo-otvori-novi-istragi-talir-traektorija-i-trevnik/>
- Akademik.mk (2019): *Statute of limitations expires in „Traektorija” case against Gruovski*. Застареност за кривично гонење на Груевски во предметот „Траекторија“. 2020. április 16. <https://akademik.mk/sudenje/zastarenost-za-krivichno-gonene-na-gruevski-vo-predmetot-traektorija/>
- C. Armony, Ariel és C. Strauss, Julia (2012). From going out (*zou chuqu*) to arriving in (*desembarco*): Constructing a new field of inquiry in China-Latin America interactions. *The China Quarterly* Vol. 209: 1–17. DOI: 10.1017/S0305741011001457
- Baah, Anthony Yaw és Jauch, Herbert (2009). *Chinese Investments in Africa: A Labour Perspective*. African Labour Research Network.
- Babic, Milan; Fichtner, Jan és Heemskerk, Elke M. (2017). States versus corporations: rethinking the power of business in international politics. *The International Spectator*. 52(4), 20–43. DOI: 10.1080/03932729.2017.1389151
- Bankers Petroleum Albania Ltd. 2019. július 29. <https://www.bankerspetroleum.com/about/profile-structure>
- Benner, Thornsten; Weidenfel, Jan; Ohlberg, Mareike et al. (2018). *Authoritarian Advance*. MERICS and GPPI.
- Blinkov, Ivan és Andonovska, Brankica (2008). The comparative analyses of conditions with erosion processes in some Balkan countries (Macedonia, Serbia, Bulgaria and Romania). *Proceedings of the III congress of ecologists of the republic of Macedonia with international participation*, Struga, North Macedonia, 2008. Special issues of Macedonian Ecological Society. 2019. július 17. http://www.mes.org.mk/PDFs/3rd%20Congress%20Proceedings/01_BLINKOV-Andonovska.pdf
- Capital.gr (2019). What are the reasons behind the friction between COSCO and the Greek government over PPA? [Τι κρύβει η κόντρα COSCO -

- κυβέρνησης για τον ΟΑ]. 2019. július 10. <https://www.capital.gr/epixeiri-seis/3345390/ti-krubei-i-kontra-cosco-kubernisis-gia-ton-olp>
- Casarinì, Nicola (2015). *Is Europe to Benefit from China's Belt and Road Initiative?* In: IAI working papers. 15(40), 2017. március 28. <http://www.iai.it/sites/default/files/iaiw1540.pdf>
- CEE Bankwatch (n.d.) Stanari lignite power plant, Bosnia and Herzegovina. 2019. július 29. <https://bankwatch.org/project/stanari-lignite-power-plant-bosnia-and-herzegovina>
- Cero, Harun (2016). TE Stanari: motor of the economy or an 'environmental monster' [TE Stanari: Pokretač ekonomije ili 'okolinska pošast']. *Al Jazeera Balkans*. 2019. július 17. <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/te-stanari-pokretac-ekonomije-ili-okolinska-posast>
- China Daily (2016). COSCO's acquisition of Greek Piraeus Port to further contribute to local economy. 2019. július 29. Interneten: https://www.chinadaily.com.cn/business/2016-04/11/content_24433054.htm
- CIN (2014). Public property for Chinese loan. 2019. március 22. https://www.cin.ba/energopotencijal/en/istrazivacke_price/javno-dobro-za-kineski-kredit.php
- Ciuta, Ioana (2016). Call the chimney sweepers! Independent monitoring shows for first time true level of air pollution near coal plant in Serbia CEE Bankwatch. 2019. július 29. <https://bankwatch.org/blog/call-the-chimney-sweepers-independent-monitoring-shows-for-first-time-true-level-of-air-pollution-near-coal-plant-in-serbia>
- Ciuta, Ioana és Gallop, P (2017). *Planned coal power plants in the Western Balkans versus EU pollution standards*. July. CEE Bankwatch.
- Commission for Concessions of Republika Srpska (2018). *Report on Activities and Financial Report for 2017*. Concession Commission.
- Compliance Advisor Ombudsman (2018). *Dispute Resolution Conclusion Report Bankers Petroleum-01*. Office of the Compliance Advisor Ombudsman.
- Compliance Advisor Ombudsman (n.d.) Albania / Bankers Petroleum-01/Patos. 2019. július 29. http://www.cao-ombudsman.org/cases/case_detail.aspx?id=197
- Council of Ministers, Republic of Albania (2017). Decisions adopted at the meeting of the Council of Ministers, dated 01 March 2017 [Vendime të miratuara në mbledhjen e Këshillit të Ministrave, datë 01 Mars 2017]. 2020. április 16. <https://kryeministria.al/newsroom/vendime-te-miratua-ra-ne-mbledhjen-e-keshillit-te-ministrave-date-01-mars-2017/>
- Doehler, Austin (2019). How China Challenges the EU in the Western Balkans: will the EU ultimately cede the Western Balkans to Beijing's influence?

- The Diplomat*. 2019. október 10. <https://thediplomat.com/2019/09/how-china-challenges-the-eu-in-the-western-balkans/>
- Drahokoupil, Jan (2017). *Chinese Investment in Europe: Corporate Strategies and Labour Relations*. ETUI aisbl.
- Dreher, Axel; Fuchs, Andreas; Parks, Bradley et al. (2017). Aid, China, and growth: evidence from a new global development finance dataset. In: *AidData Working Paper #46*. DOI: 10.2139/ssrn.3051044
- Duanmu, Jing-Lin (2014). A race to lower standards? Labor standards and location choice of outward FDI from the BRIC countries. *International Business Review*. 23(3), 620–634. DOI: 10.1016/j.ibusrev.2013.10.004
- Economy EC (2019). „Yes, Virginia, China Is Exporting Its Model”. Council on Foreign Relations. 2019. december 13. <https://www.cfr.org/blog/yes-virginia-china-exporting-its-model>
- EIB (2018). Infrastructure investment in the Western Balkans: a first analysis. European investment bank and the Vienna Institute for international economic studies joint report. 2019. március 19. https://www.eib.org/attachments/efs/infrastructure_investment_in_the_western_balkans_en.pdf
- Elliott, Kimberly Ann és Freeman, Richard B. (2004). White hats or Don Quixotes? Human rights vigilantes in the global economy. In emerging labor market institutions for the twenty-first century. *Emerging Labor Market Institutions for the Twenty-First Century*. University of Chicago Press. Szerk.: Freeman, Richard B.; Hersch, Joni és Michel, Lawrence. 47–98.
- Energetski Portal (2017). Blocks B1 and B2 at Kostolac get desulphurization plants [Blokovi B1 i B2 u Kostolcu dobili postrojenja za odsumporavanje]. 2019. július 29. <https://www.energetskiportal.rs/blokovi-b1-i-b2-u-kostolcu-dobili-postrojenja-za-odsumporavanje/>
- EPS (2010). *Pre-contract on the implementation of the project package Kostolac - B power plant project*. https://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/pp/compliance/C2020-179_Serbia/Communication_from_Communicant/Annex_3_Pre_Contract_November_2010.pdf (Letöltve: 2019. Február 18.)
- EPS (2016). *Environmental Impact Assessment Study for the Construction of the new unit B3 at the TPP Kostolac B*. Electric Power Industry of Serbia. 2019. december 16. http://www.mmediu.ro/app/webroot/uploads/files/2017-02-22_EIA_Study_Project%20TPP%20Kostolac_New_Unit_B3.pdf
- Euracoal (2017). *Coal Industry Across Europe: 6th edition with insights*. European Association for Coal and Lignite AISBL.
2019. december 16. <http://euracoal2.org/download/Public-Archive/Library/Coal-industry-across-Europe/EURACOAL-Coal-industry-across-Europe-6th.pdf>

- European Commission (2018). *Serbia 2018 Report*. 2019. február 5. <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20180417-serbia-report.pdf>
- European Commission (2019a). Candidate countries and potential candidates. 2019. december 13. <https://ec.europa.eu/environment/enlarg/candidates.htm>
- European Commission (2019b). The European Green Deal sets out how to make Europe the first climate-neutral continent by 2050, boosting the economy, improving people's health and quality of life, caring for nature, and leaving no one behind. 2019. december 14. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_19_6691
- European Commission (n.d. [a]) Commission Implementing Decision (EU) 2017/1442 of 31 July 2017 establishing best available techniques (BAT) conclusions, under Directive 2010/75/EU of the European Parliament and of the Council, for large combustion plants (notified under document C(2017) 5225). *OJ L*. 32017D1442. 2019. július 17. http://data.europa.eu/eli/dec_impl/2017/1442/oj/eng
- European Commission (n.d. [b]) EU enlargement. 2019. július 29. https://ec.europa.eu/info/policies/eu-enlargement_en
- Exit News (2017). Zharrëz Strikers March to Tirana. *Exit News*. 2019. december 17. <https://exit.al/en/2017/02/22/zharrez-strikers-march-to-tirana/>
- Faxweb.al (2017). Exploding technological water, contaminating the area around it [Zharrëz/ Shpërthen uji teknologjik, ndot zonën përreth tij]. 2019. július 24. <https://www.faxweb.al/zharrez-shperthen-uj-teknologjik-ndot-zonen-perreth-tij-video/>
- Federation of Greek Port Workers (2018). *Press Release*. 2019. július 17. <http://e-li-mania.blogspot.com/2018/08/blog-post.html>
- Frantzeskaki, Anastasia (2016). Collective Bargaining Agreements, Chinese influence on labour relations, the case of Cosco in the Port of Piraeus [Συλλογικές συμβάσεις, ιδιωτικοποιήσεις και «κινεζοποίηση» των εργασιακών σχέσεων]. *TVXS*. 2019. július 17. <https://tvxs.gr/news/egrapsan-eipan/sylogikes-symbaseis-idiotikopoiiseis-kai-%E2%80%9Ckinezopoiisi%E2%80%9D-ton-ergasiakon-sxeseon>
- Gallop, Pippa (2017). Balkan governments unprepared for new EU pollution rules. *CEE Bankwatch*. 2019. július 24. <https://bankwatch.org/blog/balkan-governments-unprepared-for-new-eu-pollution-rules>
- Godement, François és Vasselier, Abigaël (2017). *China at the Gates: A New Power Audit of EU-China Relations*. European Council on Foreign Relations. 2018. május 30. http://www.ecfr.eu/page/-/China_Power_Audit%281%29.pdf

- Government of the Republic of Northern Macedonia (2018). The Government of the Republic of Macedonia adopted the annex agreement no. 3 with Sinohydro company [Владата на епублика Македонија го усвои анекс договорот бр. 3 со компанијата Синохидро]. 2019. július 29. <https://vlada.mk/node/15686>
- Government of the Republic of Serbia (2017). Decree On Establishment of Implementation Program of the Energy Sector Development Strategy of The Republic of Serbia for the period to 2025 year with projections to 2030, the year of the period 2017 to 2023 year. Belgrade: Government of the Republic of Serbia.
- Granit Construction Stock Co (2014). Construction of highway Kičevo-Ohrid, section Kičevo- Podvis. 2019. július 29. <https://www.granit.com.mk/construction-motorway-kicevo-ohrid-section-podvis-2/>
- Hall, Peter és Soskice. David (2001). *Varieties of capitalism: the institutional foundations of comparative advantage*. Oxford University Press. 21-27.
- Hellström, Jerker (2016). *China's Acquisitions in Europe: European Perceptions of Chinese Investments and Their Strategic Implications*. Swedish Ministry of Defence.
- IGJEUM (2017). *Seismological Bulletin*. Department of Seismology of the Institute of Geosciences, Energy, Water and Environment, Polytechnic University of Tirana.
- Interjú 1, Rogelja által készített interjú egy ellenzéki képviselővel, Belgrád, 2017. június 10.
- Interjú 2. Rogelja által készített interjú Tatjana Jovanović-csal, aki a A Szerb Köztársaság nemzetközi együttműködési és európai integráció helyettes minisztere. Belgrád. 2017. július 24.
- Jacoby, Wade (2014). Different cases, different faces: Chinese investment in Central and Eastern Europe. *Asia Europe Journal* Vol. 12 No.1-2.: 199-214. DOI: 10.1007/s10308-014-0380-z
- J. Borges, Oliver et al. (2016). Bankers Petroleum and Geo-Jade Petroleum complete C\$575 million plan of arrangement. 2019. július 29. <https://www.mccarthy.ca/en/work/cases/bankers-petroleum-and-geo-jade-petroleum-complete-c575-million-plan-arrangement>
- Karásková, Ivana; Matura, Tamás; Turcsányi, Richárd et al. (2018). *Central Europe for Sale: The Politics of China's Influence* April. 2019. március 7. https://www.amo.cz/wp-content/uploads/2018/04/AMO_central-europe-for-sale-the-politics-of-chinese-influence.pdf
- Klinger, Julie és Muldavin, Joshua S. S. (2019). New geographies of development: grounding China's global integration. *Territory, Politics, Governance* Vol. 7. No. 1: 1-21.

- Koleka, Benet (2017). Fracking or not, Albanian village to get compensation for damaged. *Reuters*. 2019. július 23. <https://www.reuters.com/article/us-albania-fracking-compensation-idUSKBN1685HA>
- Lagazzi, Alexandr és Vít, Michal (2017). *The Good, the Bad and the Ugly: Chinese Influence in the Western Balkans*. Europeum Institute for European Policy.
- Lee, Ching Kwan (2018). *The Specter of Global China: Politics, Labor, and Foreign Investment in Africa*. University of Chicago Press.
- Leigh, David – Evans, Rob (2005). Fraud office looOffice Looks into British energy firm's rolEnergy Firm's Role in Balkans. In: *The Guardian*. 2000. április 12. <https://www.theguardian.com/business/2005/feb/15/freedomofinformation.politics>
- Limani tis Agonias (2011). Piraeus Coalition Positions on the PPA Development Plan [Θέσεις της ΣΥΜΜΑΧΙΑΣ στον ειραιά για το Αναπτυξιακό πρόγραμμα του Ο.Α.Π]. 2019. június 1. https://tolimanitisagonias.blogspot.com/2011/03/blog-post_23.html
- Maragkogianni, A. és Papaefthimiou, Spiros (2015). Evaluating the social cost of cruise ships air emissions in major ports of Greece. *Transportation Research Part D: Transport and Environment*. 10–17. DOI: 10.1016/j.trd.2015.02.014
- Marusic, Sinisa Jakov (2017.: Macedonia prosecution names Gruevski in two new corruption probes. *Balkan Insight*. 2019. július 29. <https://balkaninsight.com/2017/05/22/macedonia-prosecution-suspects-former-pm-of-money-laundering-05-22-2017/>
- McNally, Christopher A. (2012). Sino-capitalism: China's reemergence and the international political economy. *World Politics* Vol. 64 No. 4.: 741–776. DOI: 10.1017/S0043887112000202
- Melovski, Dime – Breitenmoser, Urs; von Arx, Manuela et al. (2015). Lynx lynx ssp. balcanicus. *The IUCN Red List of Threatened Species* 2015. 2019. július 29. <https://www.iucnredlist.org/species/68986842/87999432>
- Meunier, Sophie (2014). Divide and conquer? China and the cacophony of foreign investment rules in the EU. *Journal of European Public Policy* 21(7), 996–1016. DOI: 10.1080/13501763.2014.912145
- Milatovic, Jakov és Chung, Damin (2018). How can the Western Balkans electricity mix be made sustainable? European Bank for Reconstruction and Development. 2019. december 13. <https://www.ebrd.com/cs/Satellite?c=Content&cid=1395278401495&d=&pagename=EBRD%2FContent%2FDownloadDocument>
- MLex (2016). Chinese dam builder seeks Congo project after avoiding World Bank penalty. 2019. július 29. <https://mlexmarketinsight.com/insights-cen>

- ter/editors-picks/anti-bribery-and- corruption/cross-jurisdiction/chinese-dam-builder-seeks-congo-project-after-avoiding-world-bank-penalty
- Moran, Theodore (2002). *Beyond Sweatshops: Foreign Direct Investment and Globalization in Developing Countries*. Brookings Institution Press.
- Neilson, Brett (2019). Precarious in Piraeus: on the making of labour insecurity in a port concession. *Globalizations*. 16(4), 559–574. DOI: 10.1080/14747731.2018.1463755
- Newsit.gr (2018). Blocking COSCO's master plan for PPA: the demands of the Regional Government of Attica [“Μπλόκο” στην Cosco για το master plan για τον ΟΛ : Τι ζητά η εριφέρεια Αττικής]. 2018. július 2. <https://www.newsit.gr/oikonomia/mploko-stin-cosco-gia- master-plan-gia-ton-olp-ti-zita-perifereia-attikis/2410153/>
- Nölke, Andreas (2014). *Multinational Corporations from Emerging Markets: State Capitalism 3.0*. Palgrave Macmillan.
- Nölke, Andreas; ten Brink, Tobias; Claar, Simone et al. (2015): Domestic structures, foreign economic policies and global economic order: implications from the rise of large emerging economies. *European Journal of International Relations*. 21(3), 538–567. DOI: 10.1177/1354066114553682
- Official Gazette of Republika Srpska (2011). Rules on the procedure for the transfer of contracts on concession and transfer of ownership rights of concessioners. [Правилник о измјенама и допунама Правилника о поступку преноса уговора о концесији и преносу власничких права Концесионара]. *Sluzbeni Glasnik* 89/2011.
- Official Gazette of Republika Srpska (2018). The law on amendments to the law on concessions. [Закон о измјенама и допунама Закона о концесијама]. *Sluzbeni Glasnik* 16/2018.
- Official Gazette of the Republic of Serbia (2012). Preferential buyer credit loan agreement on phase I of the package project Kostolac-B power plant projects between The Government of the Republic of Serbia as Borrower and the ExportImport Bank of China as Lender.
- Papastathopoulou, Christina (2018). Tensions In Perama [Ξεσηκώθηκε το Πέραμα], *Efymerida ton Syntakton*, October 10. 2019. július 1. https://www.efsyn.gr/ellada/koinonia/167668_xesikothike-perama
- Parnell, John (2018). Another Major Investor Joins World Bank In Dropping Support For Coal. *Forbes*. 2019. december 13. <https://www.forbes.com/sites/johnparnell/2018/12/14/another-major-investor-joins-world-bank-in-dropping-support-for-coal/>
- Pavličević, Dragan (2018). ‘China threat’ and ‘China opportunity’: politics of dreams and fears in China- Central and Eastern European Relations. *Journal of Contemporary China*. 27(113), 688–702. DOI: 10.1080/10670564.2018.1458057

- Pavličević, Dragan (2019). Structural power and the China-EU-Western Balkans triangular relations. *Asia Europe Journal* 17(4), 453–468. DOI: 10.1007/s10308-019-00566-y
- Pencea, Sarmiza (2017). Romania-China trade and investment relations against the backdrop of “One Belt, One Road” strategy, *Romanian Economic Business Review*. 12(2), 17–28. 2019. február 20. [ftp://ftp.repec.org/opt/ReDIF/RePEc/rau/journal/SU17/REBE-SU17-A2.pdf](http://ftp.repec.org/opt/ReDIF/RePEc/rau/journal/SU17/REBE-SU17-A2.pdf)
- Petovar, Ksenija és Jokić, Vesna (2016). *Survey of Inhabitants in the Drmno Settlement [Anketa domaćinstva u naselju Drmno]*. CEKOR. 2019. július 29. Interneten: <https://bankwatch.org/wp-content/uploads/2016/06/Anketa-Drmno-13June2016.pdf>
- Portali i Energiise (2017). Environmental Pollution In Oil Pollution Areas [Ndotja e mjedisit në zonat naftënxyjerrëse]. Portali i Energjise. 2019. július 23. <http://energija.al/2017/10/27/ndotja-e-mjedisit-ne-zonat-naftenxyjerrrese>
- PPA (2017). *PPA Financial Results*. 2019. július 17. http://www.olp.gr/images/pdf/files/Presentation_Financial_Results_2017.pdf
- Public Prosecutor’s Office, Republic of North Macedonia (2015) Introductory Speech on the Subject ‘Traektorija’ [БОВЕДЕН ГОВО ЗА П ЕДМЕТОТ „Т АЕКТО ИЈА“]. 2019. július 29. <https://www.jonsk.mk/?p=1587>
- Reportaznet.gr (2018). Change of Direction for Cruising in Piraeus: 5000 signatures against the Port’s planned expansion [“Αλλαγή πλεύσης” για την κρουαζιέρα στον ειραιά: 5.000 υπογραφές κατά της επέκτασης του λιμανιού]
- RFE/RL (2018). *EU’s Hahn To Hungary: If You Are Granting Gruevski Asylum, Explain Why*. 2019. július 29. <https://www.rferl.org/a/eu-s-hahn-to-hungary-if-you-are-granting-gruevski-asylum-explain-why/29613308.html>
- Robinson, Matt és Casule, Kole (2015). Wire-tap scandal brings thousands out against Macedonian leader. *Reuters*. 2019. július 29. <https://www.reuters.com/article/us-macedonia-crisis-idUSKBN0020A420150517>
- Rogelja, Igor és Tsimonis, Konstantinos (2020). Narrating the China threat: securitising Chinese economic presence in Europe. *The Chinese Journal of International Politics*. 13(1), 103–133. DOI: 10.1093/cjip/poz019
- Sakellariadou, Fani; Dassenakis, Manos; Michailidou Lilia et al. (2001). Metal pollution in Piraeus port, a major Mediterranean Port. *Fresenius Environmental Bulletin* 10(1), 73–79.
- Sdk.mk (2017). Due to errors, the construction cost on the highway Kičevo-Ohrid increased by 120 million Euros, says Minister Sugareski [Поради Грешките, Градбата На Автопатот Кичево- охрид Поскапе За 120 Милиони Евра, Вели Министерот Сугарески]. In: Сакам Да Кажам. 2019. július 29. <https://sdk.mk/index.php/makedonija/poradi-greshki->

- te-gradbata-na-avtopatot-kichevo-ohrid-poskape-za-120-milioni-evra-veli-ministerot-sugareski/
- Spasić, Vladimir (2018). Norinco launches construction of 156 MW wind farm on Adriatic coast. *Balkan Green Energy News*. 2019. február 20. <https://balkangreenenergynews.com/norinco-launches-construction-of-156-mw-wind-farm-on-adriatic-coast/>
- Staviczky, Péter és Nicolaidēs, Phedon (2015). *State Aid Rules in the Coal Sector and Linked Energy Sector Under the Energy Community Treaty and European Law*. CEE Bankwatch. <https://bankwatch.org/wp-content/uploads/2015/06/EnCom-stateaid-study-08Jun2015.pdf>
- Tešić, Ognjen (2018). How do the authorities finance concessionaires to the detriment of the RS and its citizens? [Kako vlast na štetu RS i njenih građana finansira koncesionare?]. *eTrafika*. 2019. július 17. <http://www.etratika.net/drustvo/60561/istrazujemo-kako-vlast-na-stetu-rs-i-njenih-gradana-na-finsira-koncesionare/>
- Tirana Times (2017). Zharrez hunger strikers start 100 km protest march to Tirana. *Tirana Times*. 2019. július 23. <http://www.tiranatimes.com/?p=131318>
- To Vima (2018). Visit of the Chinese Minister of Transport to the PPA and the Ministry of Shipping [Επίσκεψη του κινέζου υπουργού Μεταφορών σε ΟΑ και υπουργείο Ναυτιλίας.]. 2019. július 29. <https://www.tovima.gr/2018/10/16/finance/episkepsi-tou-kinezou-ypourgou-metaforon-se-olp-kai-ypourgeo-naytilias/>
- Trofimov, Yaroslav (2007). In Africa, China's expansion begins to stir resentment. *Wall Street Journal*. 2017. október 26. <http://www.wsj.com/articles/SB117036261569895256>
- Tzannatos, Ernestos (2010). Ship emissions and their externalities for the port of Piraeus–Greece. *Atmospheric Environment*. 44(3), 400–7. DOI: 10.1016/j.atmosenv.2009.10.024
- UN Economic Commission for Europe (2018). *Report of the Implementation Committee on Its Forty-Second Session*. Geneva: UN Economic and Social Council. 2019. július 29. https://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/documents/2018/EIA/IC/42nd_Session_of_EIA/Report/1817090E.pdf
- UNESCO (2016). Natural and Cultural Heritage of the Ohrid Region. 2019. július 29. <https://whc.unesco.org/en/list/99/>
- UNESCO (2019). Draft Decision: 43 COM 7B.36 - Natural and Cultural Heritage of the Ohrid Region, North Macedonia. 2020. december 10. <https://whc.unesco.org/en/soc/3925>
- Vangeli, Anastas (2017). China's engagement with the sixteen countries of Central, East and Southeast Europe under the Belt and Road Initiative. *China & World Economy*. 25(5), 101–124. DOI: 10.1111/cwe.12216

- van Pinxteren, Garrie (2017) *China's Belt & Road Initiative: Nice for China, Not for Europe*. The Hague: Clingendael Asia Forum. Clingendael Netherlands Institute of International Relations.
- Xi, Jinping (2017): "Report to the 19th National Congress of the Communist Party of China". *19th National Congress of the Communist Party of China*, Beijing. 18 October 2017. 2019. december 13. http://www.xinhuanet.com/english/special/2017-11/03/c_136725942.htm